

รากเหง้าปัญหาเชิงโครงสร้าง และความขัดแย้งทางการเมืองในสังคมไทย

พรชัย ตระกูลวรานนท์

ตลอดช่วงกว่า 5 ปีที่ผ่านมา สังคมไทยได้ก้าวพัฒนาเข้าสู่สภาวะขัดแย้งที่ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ในระดับที่อาจกล่าวได้ว่าวิกฤตอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้ในอดีตสังคมไทยจะได้เคยเผชิญฝ่าวิกฤตการณ์ทางการเมือง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจมาแล้วหลายครั้ง ตลอดจนได้บ่มเพาะบทเรียน ประสบการณ์และหนทางคลี่คลายปัญหามาก ทว่าดูเหมือนบรรดาประสบการณ์และบทเรียนเหล่านั้น ไม่อาจนำกลับมาใช้ในการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งแตกแยกที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันได้ สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งอาจเป็นด้วยข้อเท็จจริงที่ว่าความขัดแย้งแตกแยกอย่างรุนแรงสุดขีดครั้งนี้ มิได้เป็นวิกฤตการณ์ทางการเมืองเพียงประการเดียว ทว่าอาจมีรากเหง้าที่มาจากปัญหาที่แฝงลึกลงไปใโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างความไม่เท่าเทียมทางสังคม มากพอ ๆ กับประเด็นเห็นต่างและการเผชิญหน้าทางการเมือง ส่งผลให้ปรากฏเป็นรูปธรรมของความขัดแย้งที่ร้ายลึกและแพร่กระจาย ครอบคลุมกลุ่มคนที่หลากหลายทั่วทั้งสังคมไทย มิได้จำกัดวงอยู่เพียงในหมู่นักการเมือง หรือกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเช่นในอดีตที่ผ่านมา

นับแต่ พ.ศ. 2549 จวบจนปัจจุบัน ภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทยที่แลเห็นหายนะภัยจากวิกฤตการณ์ที่ก่อตัวขึ้น ต่างได้พยายามเข้าแทรกแซงแก้ไข โดยหวังจะให้สถานการณ์ความขัดแย้งแตกแยกยุติลงโดยเร็ว นับแต่การออกมาเคลื่อนไหวในที่สาธารณะของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่เห็นขัดแย้งกัน การเข้ายึดอำนาจของคณะ คมช. การจัดตั้งรัฐบาลเฉพาะการณ์ การจัดร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 การเลือกตั้งทั่วไป การดำเนินการทางการเมืองและกฎหมายในการเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีถึงสองครั้ง การสลับชั่วคราวการเมืองจัดตั้งรัฐบาลใหม่ การตั้งคณะกรรมการสมานฉันท์ฯ การเสนอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญ จนถึงการที่ประชาชนเข้าชื่อถวายฎีกาต่อพระมหากษัตริย์เพื่อให้ถอดถอนนายทักษิณ ชินวัตร พันผิดและกลับประเทศไทย ฯลฯ ในด้านหนึ่งความพยายามเหล่านี้อาจถูกพิจารณาได้ว่าเป็นการเติมเชื้อไฟให้ปัญหาความขัดแย้งถล่มถล่มรุนแรงซับซ้อนยากแก้ไขยิ่งขึ้น ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ก็อาจพิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามแสวงหาวิธีการที่จะคลี่คลายปัญหาในสถานการณ์หนึ่ง ๆ เฉพาะหน้าขณะนั้น โดยบริสุทธิ์ใจและด้วยปรารถนาดีต่อ

สังคมส่วนรวม ทว่าก็ไม่อาจหยุดยั้งวิกฤติ เพราะเป็นการมองและแก้ปัญหาอย่างแยกส่วน ตามวิถีถือนั่นของแต่ละกลุ่มแต่ละภาคส่วน โดยไม่คำนึงถึงเหตุแห่งความขัดแย้งอย่างรอบด้าน อีกทั้งมุ่งที่จะยึดกุมการนำมวลชนให้คล้อยตาม มากกว่าจะรับฟังปมปัญหาที่หลากหลายของประชาชนทั้งประเทศ และร่วมมือกันอย่างจริงจังในการวิเคราะห์หาสาเหตุและรากเหง้าที่แท้จริงของความขัดแย้ง

การเพิกเฉยละเลยต่อรากเหง้าของความขัดแย้งที่สะสมยาวนานดังปรากฏข้างต้น เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ผลักดันจนสังคมไทยต้องเผชิญหน้ากลับเข้าสู่วังวนหายนะอีกครั้งในเดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2553 ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองภายในประเทศยิ่งยากจะแก้ไข จำนวนผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์เข้าสลายการชุมนุม ความโกรธแค้นของผู้คนที่ระบายออกด้วยการเผาทำลายอาคารสถานที่ต่าง ๆ ในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร การประกาศใช้กฎหมายพิเศษในสถานการณ์ฉุกเฉินหรือการดำเนินคดีและติดตามจับกุมผู้กระทำความผิดที่ยังดำเนินมาถึงปัจจุบัน ล้วนสะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลและสังคมไทยโดยรวม ยังวนเวียนซ้ำใจผิดว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการเดิม ๆ โดยมุ่งจัดการที่ปลายเหตุของปัญหา แม้จะได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอิสระสอบสวนข้อเท็จจริงฯ ชุดที่มีนายคณิศ ฅนนคร เป็นประธานคณะกรรมการ และกรรมการอื่นอีกสองชุด แต่ก็ไม่ได้ทำให้สถานการณ์ความขัดแย้งเบาบางลงแต่อย่างใด รายงานการศึกษานี้มุ่งที่จะเปิดมุมมองเพื่อทำความเข้าใจจากรากเหง้าที่แท้จริงของวิกฤติการณ์ทางการเมืองไทยปัจจุบัน ซึ่งอาจนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในระยะยาวที่ต้นเหตุได้ในที่สุด

ที่มาของความขัดแย้งทางการเมืองของประเทศไทย

หากมองอย่างผิวเผินจะพบว่าเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองไทยในรอบ 4 ปีที่ผ่านมา นั้น อาจเกิดจากปัญหาจริยธรรมของนักการเมืองไทย การแทรกแซงทางการเมืองของทหาร รวมถึงการต่อสู้เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยของภาคประชาชนสองฝ่าย แต่หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วอาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งทางการเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นมาจาก “โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ” ที่ไม่เป็นธรรม

การเรียกร้องของกลุ่มคนเสื้อแดงนั้น แม้มุ่งชูอุดมการณ์เพื่อประชาธิปไตยเป็นธงนำในการต่อสู้ แต่ลึก ๆ แล้ว สิ่งที่คนส่วนใหญ่ตระหนักดีแต่ไม่กล่าวถึง ก็คือฐานมวลชนของ “คนเสื้อแดง” ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ถูกทอดทิ้งจากสังคมมาตลอด 50 ปี ของการพัฒนาทุนนิยมไทย

ในขณะที่การต่อสู้ของ “คนเสื้อเหลือง” ก็เช่นกัน นอกจากเพื่อประกาศเจตนารมณ์ที่จะจัดการกับนักการเมืองที่ไร้จริยธรรมแล้ว ก็อาจถูกตั้งข้อสังเกตได้ว่าไม่ต้องการให้มวลชนรากหญ้าสามารถเติบโตขึ้นมาแบ่งปันผลประโยชน์และทรัพยากรในสังคมไปจากชนชั้นกลาง โดยเฉพาะเมื่อมีนักการเมืองทุจริตเข้ามาซื้อนำกลุ่มคนเหล่านี้เพื่อใช้เป็น “เครื่องตอรอง” ทางการเมือง

การต่อสู้เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ของกลุ่มคนเสื้อเหลือง เสื้อแดง และอื่นๆ ในสังคมไทยนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่ หรือผิดจากปกติเมื่อเทียบเคียงกับพัฒนาการทางการเมืองในประเทศอื่น ๆ แต่วิกฤติการณ์ของเมืองไทยในครั้งนี้รุนแรงเป็นพิเศษ ก็เพราะโครงสร้างที่แยกขั้วเกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูงอย่างชัดเจน ปัญหาของสังคมไทยในเวลานี้อาจจะไม่เกิดขึ้นเลย

และนโยบายประชานิยมจะไร้ความหมาย หากฐานของประชากรในกลุ่มชนชั้นกลางขยายตัวพัฒนาเหมือนอย่างในสังคมตะวันตก การที่ชนชั้นล่างเห็นแก่ประโยชน์เพียงเล็กน้อยจนต้องตกเป็นเครื่องมือของนักการเมืองนั้นย่อมชี้ให้เห็นว่าเกิดความผิดปกติเชิงโครงสร้างขึ้นในสังคมไทยอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

ฐานทางเศรษฐกิจสังคม-บริบทของความขัดแย้ง

เกษียร เตชะพีระ (2551 ก) ได้วิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจ ในบทความ “ความขัดแย้งทางการเมือง ปัจจุบัน: บทวิเคราะห์และทางออก (จบ)” โดยมองความขัดแย้งทางการเมืองครั้งนี้ว่า มาจากรากฐานทางเศรษฐกิจสังคมที่แตกต่างกัน เป็นเรื่องความขัดแย้งทางชนชั้น กล่าวคือเรากำลังเป็นประจักษ์พยานการเคลื่อนย้ายอำนาจครั้งใหญ่ จากกลุ่มชนชั้นนำเดิม ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และคนชั้นกลางชาวเมือง ไปสู่กลุ่มทุนใหญ่ โลกาภิวัตน์ และพันธมิตรชาวนา คนจนเมือง

ความขัดแย้งตั้งแต่ พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน ไม่ใช่แค่การทะเลาะกันเรื่องระบอบความคิด แต่เป็นการเคลื่อนย้ายอำนาจครั้งใหญ่ จากพันธมิตรชนชั้นหนึ่งไปสู่พันธมิตรอีกชนชั้นหนึ่ง ฝ่ายหลังคือฝ่ายแดง หรือฝ่ายทักษิณ มีจำนวนคะแนนเสียงและกำลังทุนเหนือกว่า ขณะที่ฝ่ายแรกยังคงอำนาจทางการเมือง อิทธิพล วัฒนธรรม และกำลังทัพมากกว่า ดุลกำลังยังค่อนข้างก้ำกึ่งในปัจจุบัน กระบวนการเคลื่อนย้ายอำนาจอาจยาวนานเป็น 5-10 ปี จนกว่ารูปแบบรัฐจะรวมขอมกันได้ลงตัว คือเป็นรูปแบบรัฐที่อนุญาตให้กลุ่มอำนาจใหม่เข้าครองอำนาจทางการเมือง แต่ก็

ปรองดองรองรับให้กลุ่มอำนาจเก่ามีพื้นที่อำนาจอยู่ได้ในเวลาเดียวกัน การเมืองไทยจึงจะยังคงเต็มไปด้วยปัญหาความไม่มีเสถียรภาพและปกครองไม่ได้ แม้รัฐบาลจะมีความชอบธรรมจากการชนะการเลือกตั้งก็ตาม

เกษียรอธิบายให้เห็นถึงการเกิดการเคลื่อนย้ายอำนาจครั้งใหญ่อย่างน้อยสามครั้ง ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ ครั้งแรก สมัยการเปิดเสรีทางการค้าและปฏิรูปการปกครองแผ่นดินให้ทันสมัยในรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 7 ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในบริบทโลกยุคระบอบอาณานิคมตะวันตก ทางเศรษฐกิจไทยเปิดประเทศรับตะวันตก และเปิดการค้าเสรี มีการทำสนธิสัญญาบาวริงในรัชสมัยรัชกาลที่ 4 สังคมกระฎุมพีกลุ่มคนใหม่ที่เกิดขึ้นเพราะการเปิดเสรี และการสร้างรัฐสมัยใหม่ของรัชกาลที่ 5 อย่างกลุ่มกระฎุมพีจีนอพยพและข้าราชการที่ศึกษาแบบตะวันตก ถึงจุดหนึ่ง กลุ่มคนเกิดใหม่เหล่านี้ที่ได้รับอิทธิพลของการศึกษาแบบตะวันตก พบว่าตัวเองไม่มีที่ทางในระบอบเก่าในแง่อำนาจ จึงรวมกลุ่มกันเป็นคณะราษฎรก่อการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ล้มล้างระบอบการปกครองแบบสมบูรณาสิทธิราชย์ แล้วเปลี่ยนเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ

ครั้งที่สอง สมัยการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติและส่งเสริมการลงทุนของเอกชน ภายใต้รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (ช่วงทศวรรษ 2500 และ 2510) ในบริบทโลกยุคสงครามเย็น เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่นำโดยตลาด และส่งเสริมโดยรัฐนำไปสู่การลงทุนโดยตรงของต่างชาติ โดยเฉพาะญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา สังคมมีการเปลี่ยนแปลง และเกิดคนกลุ่มใหม่ขึ้นมา คือ

ชนชั้นกลางในเมืองและนายทุนหัวเมืองต่างจังหวัด ถึงจุดหนึ่ง คนเหล่านี้ก็รู้สึกอึดอัดกับระบอบเก่า ในที่สุดชนชั้นกลางในเมืองก็ลุกฮือขึ้นมาโค่นล้มเผด็จการทหารใน พ.ศ. 2516 และเมื่อ พ.ศ. 2535 หลังผ่านการต่อสู้เป็นเวลานาน 20 ปี ระบอบการปกครองไทยก็เปลี่ยนไปเป็นระบอบประชาธิปไตยรัฐสภา

ครั้งที่สาม สมัยโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจและเปิดเสรีทางการเงินภายใต้รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน และรัฐบาลนายชวน หลีกภัย เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ในบริบทโลกยุคหลังสงครามเย็น สมัยรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ใน พ.ศ. 2535 มีการเปิดเสรีทางการเงิน โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจสังคมทำให้เกิดคนขึ้นมาสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่รวยกะทันหัน คือ สามารถเกาะกระแสโลกาภิวัตน์ได้ และกลุ่มที่แพ้กระแสโลกาภิวัตน์ เพราะเสียฐานทรัพยากรและไม่มีความรู้เทคโนโลยี กลุ่มแรกก็คือคนในเมืองที่รู้จักปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลง อีกกลุ่มหนึ่งคือชาวนาชนบท คนจน คนขายขอบ ผู้ใช้แรงงานในเศรษฐกิจนอกระบบของเมือง

ทักษิณ ชินวัตร และพรรคไทยรักไทย ก็คือตัวแทนทางการเมือง ทั้งในแง่นโยบายและการจัดตั้งพรรคการเมืองของกลุ่มนี้ ที่รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 และได้บทเรียนว่าการเป็นใหญ่ทางเศรษฐกิจอย่างเดียว นั้นไม่พอ ต้องบริหารรัฐเองด้วย จะปล่อยให้กลุ่มอื่นบริหารรัฐไม่ได้ ต้องเข้าสู่อำนาจรัฐบริหารเอง โดยในกระบวนการเปลี่ยนระบอบ เขากำลังเผชิญกับระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (เกษียร เตชะพีระ 2551 ก, 6)

รากเหง้าปัญหาสังคมไทยเป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง

หากจะพิจารณาความขัดแย้งแบ่งขั้วของสังคมไทยในปัจจุบันอันมีส่วนเกี่ยวโยงโดยตรงกับระบอบทักษิณ คงต้องย้อนกลับไปวิเคราะห์ถึงรากเหง้าของสังคมไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม และศรีนาถ สุริยะ(2516) อธิบายไว้ว่าโครงสร้างสังคมไทยมีสองระดับคือสังคมชานาและสังคมเมือง หรืออีกนัยหนึ่งคือ สังคมบ้านกับสังคมเมืองนั่นเอง สังคมทั้งสองระดับนี้มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่พึ่งพากันอย่างแยกไม่ออก สังคมบ้านมีหมู่บ้านเป็นหน่วยทางสังคมที่อาศัยทั้งพื้นที่และความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นสิ่งที่สร้างการรวมกลุ่มทางสังคม ประกอบด้วยครัวเรือนหลายกลุ่มมาอยู่รวมกันในที่แห่งเดียวกัน ส่วนใหญ่ครัวเรือนแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์กันเป็นครอบครัวเดียวกัน เห็นระดับครัวเรือนและครอบครัวขึ้นไปก็เป็นกลุ่มเครือญาติ ความมั่นคงในชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสังคมบ้านหรือสังคมชานา จึงขึ้นอยู่กับการอยู่ร่วมกันในชุมชนหมู่บ้านเดียวกัน ในแต่ละหมู่บ้านนั้นก็ยังมีกลุ่มคนที่ต่างตระกูลต่างครอบครัวมาอยู่รวมกัน จำเป็นต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงจะอยู่ได้ สิ่งที่เป็นจุดรวมในการสร้างความสำนึกร่วมกันก็คือพื้นที่เชิงภูมิศาสตร์ของหมู่บ้าน บ้านในความหมายที่แท้จริงก็คือชุมชนนั่นเอง หากได้หมายถึงเรือนที่เป็นตัวอาคารไม่ แต่ละชุมชนหรือบ้านก็จะมีชื่อเรียกเฉพาะ เช่น บ้านต้นโพธิ์ บ้านนาดี บ้านธาตุ บ้านเจดีย์หัก เป็นต้น โดยอาศัยลักษณะพิเศษทางภูมิศาสตร์หรือนิเวศในบริเวณนั้นเป็นตัวกำหนด (ศรีศักร วัลลิโภดม และศรีนาถ สุริยะ 2516, 126-128)

ชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งจะมีทั้งโครงสร้างทางกายภาพและโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางกายภาพสามารถเห็นได้จากการแบ่งพื้นที่ของชุมชนออกเป็นพื้นที่ทำเกษตร พื้นที่ตั้งบ้านเรือน และพื้นที่ส่วนรวมสำหรับสร้างวัด โรงเรียน ป่าช้า และย่านตลาดแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้ากัน ในขณะที่โครงสร้างทางสังคมนั้นคือการกำหนดให้มีบุคคลทำหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน พระสงฆ์ สามเณร ครู พ่อค้า แม่ค้า สัปเหร่อ เป็นต้น ในบรรดาบุคคลประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้ที่มีตำแหน่งบทบาท และมีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนก็คือผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ และครู ผู้ที่ได้ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นมาจากการเลือกตั้งของผู้คนที่อยู่ในชุมชนนั้น ซึ่งโดยประเพณีแต่เดิมมักเลือกจากบุคคลที่มีอาวุโส มีความรู้ความสามารถ และมีคุณธรรมเป็นที่ยอมรับแก่คนทั้งหลาย ส่วนพระสงฆ์ก็มักได้แก่พระที่เป็นเจ้าอาวาสที่ผู้คนรักใคร่นับถือ หรือไม่ก็เป็นพระสงฆ์ที่มีความสามารถเป็นพิเศษในเรื่องการปฏิบัติทางธรรม จนเป็นที่เคารพบูชาของคนทั้งหลาย ในขณะที่ครูเป็นที่รับทราบและรับรู้กันว่าเป็นผู้มีความรู้ดีกว่าคนอื่น ๆ เพราะได้รับการศึกษาเล่าเรียนมา

แม้ว่าในสังคมหมู่บ้านจะประกอบด้วยบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน เพื่อให้ทุกคนอยู่รวมกันได้ตั้งกล่าว ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลเหล่านี้มี ก็เหมือนกับชาวบ้านทั่วไป ที่ยังมีลักษณะเป็นอย่างพี่น้องอาศัยความอาวุโสในเรื่องอายุเป็นพื้นฐานสำคัญ ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ภายในชุมชนไม่มีลักษณะแปลกแยกออกจากกัน ในทางตรงข้ามกลับมีลักษณะกลมกลืนกันจนกลายเป็นความ

เสมอภาค ความแตกต่างในเรื่องฐานะความร่ำรวยที่อาจเห็นได้จากการมีเรือนหรือยุ้งข้าวที่ใหญ่โตกว่ากันก็ดี หรือจากการมีเงินทองมากกว่ากันก็ดี หาได้ทำให้คนเหล่านี้แยกออกไปมีรูปแบบในชีวิตความเป็นอยู่ประจำวันที่แตกต่างกันไปจากผู้อื่นไม่ เมื่อไม่มีความแตกต่างเช่นนี้เกิดขึ้น ชนชั้นทางสังคมก็ไม่ปรากฏในสังคมชาวบ้านแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ความเป็นชุมชนหมู่บ้านในสังคมชวานานนั้นหาได้อยู่โดดเดี่ยวตามลำพังไม่ เพราะเป็นกลุ่มชนขนาดเล็กที่ต้องอาศัยความสัมพันธ์ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองกับภายนอกจึงจะดำรงอยู่ได้ เงื่อนไขเบื้องต้นของชุมชนหมู่บ้านคือต้องอยู่ร่วมกับชุมชนหมู่บ้านอื่นในท้องถิ่นเดียวกัน ต่อจากนั้นจึงเกี่ยวข้องในด้านการเมืองและวัฒนธรรม กับสังคมเมืองทั้งในส่วนภูมิภาคและศูนย์กลางการปกครองส่วนกลาง (ศรีศักร วัลลิโภดม และศรีนาถ สุริยะ 2516, 128-129)

ในการอยู่ร่วมกับชุมชนอื่นในท้องถิ่นนั้น โดยที่แต่เดิมการตั้งหลักแหล่งกระจายกันอยู่ตามที่ทำกินต่าง ๆ ห่างจากกัน เพราะที่ดินมีมาก ผู้คนมีน้อย เมื่อตั้งหลักแหล่งในที่ใดแล้วก็มักมีการขยายตัวอยู่ในบริเวณนั้น จากชุมชนหมู่บ้านในระยะแรกเริ่มเพียงสองสามแห่ง ก็ค่อยเพิ่มจำนวนขึ้นในเวลาต่อมา เมื่อมีคนมากขึ้นในรุ่นลูกหลาน ก็จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายออกไปอยู่ในที่ทำกินซึ่งอยู่ห่างออกไปจากชุมชนเดิม โดยในขั้นแรกก็เพียงออกไปจากหมู่บ้านเดิมไปสร้างเรือนหรือห้างพักอยู่ใกล้ที่ทำนาหรือไร่ ในช่วงเวลาของการเพาะปลูก หลังเก็บเกี่ยวแล้วก็อพยพกลับมายังบ้านเดิม พอนานเข้าก็มิได้คนอพยพออกมามากขึ้น ต่อมาก็ปักหลักถาวรอยู่ใกล้ที่ทำกินนั้น มีการสร้างวัดหรือ

สำนักสงฆ์ขึ้น แล้วนิมนต์พระสงฆ์รูปหนึ่งหรือสองรูปมาจำพรรษา โดยที่ชาวบ้านต่างผลัดกันทำอาหารไปถวายเป็นประจำ เมื่อเกิดวัดและบ้านเรือนขึ้นในลักษณะที่สัมพันธ์กันดังกล่าวก็เท่ากับเกิดหมู่บ้านขึ้นใหม่ แต่เป็นหมู่บ้านที่ยังคงความสัมพันธ์กับหมู่บ้านเดิม เพราะยังติดต่อกันทางเศรษฐกิจ สังคม และประเพณี พิธีกรรมอย่างสืบเนื่อง ท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งที่มีคนอยู่มานาน ก็มักจะมีการขยายตัวของชุมชนหมู่บ้านมากกว่าชุมชนที่เพิ่งเกิดใหม่ การมีชุมชนหมู่บ้านเกิดขึ้นมากเช่นนี้ ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องจัดให้มีบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทางสังคม วัฒนธรรมและการปกครอง มูลเหตุเช่นนี้จึงทำให้เกิดเมืองขึ้น

เมืองในสมัยก่อนนั้น หาได้เป็นชุมชนแออัดที่เป็นย่านธุรกิจการค้าและสัมพันธ์กับสถานที่ราชการที่มีผู้คนหลายกลุ่มหลายอาชีพมาพบปะสังสรรค์กันไม่ หากเป็นแต่เพียงชุมชน หมู่บ้านหนึ่งเท่านั้น อาจมีขนาดใหญ่กว่าหมู่บ้านอื่น แต่ที่สำคัญก็คือเป็นชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองท้องถิ่น ตั้งบ้านเรือนอยู่เรือนของเจ้าเมืองเรียกว่า จวนเจ้าเมือง ซึ่งเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ทำงานเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยนัยเช่นนี้ จวนเจ้าเมืองจึงเป็นสิ่งที่แสดงความสำคัญของชุมชน เมืองบางเมืองที่อยู่มานาน อาจมีการสร้างวัดหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางทางประเพณีพิธีกรรมของท้องถิ่นด้วย ซึ่งเท่ากับเพิ่มบทบาทของเมืองให้มีหน้าที่ทั้งในการเป็นศูนย์กลางการปกครองและวัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน นอกจากการมีจวนเจ้าเมืองเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นเมืองแล้วเมืองยังประกอบด้วยคณะบุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองโดยมีเจ้าเมืองเป็นหัวหน้า

ในบรรดาคณะบุคคลดังกล่าวนี้ก็มีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นหัวหน้าชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งรวมอยู่ด้วยผู้ที่จะเป็นเจ้าเมืองได้นั้นต้องมีการแต่งตั้งจากศูนย์การปกครองที่ส่วนกลาง ซึ่งอาจจะแต่งตั้งบุคคลในท้องถิ่นหรือจากถิ่นอื่นมาปกครองก็ได้โดยปกติเมืองเล็ก ๆ ก็อาจแต่งตั้งผู้ที่เป็นผู้นำในท้องถิ่นให้เป็นเจ้าเมือง แต่ถ้าหากเป็นเมืองใหญ่ในระดับนคร ก็อาจแต่งตั้งขุนนางข้าราชการจากส่วนกลางมาปกครองก็ได้

ความแตกต่างสำคัญระหว่างเมืองเล็กกับเมืองใหญ่ก็คือ เมืองใหญ่มักมีสภาพและฐานะเป็นสังคมเมือง (urban society) ในขณะที่เมืองเล็กยังอยู่ในลักษณะที่เป็นสังคมหมู่บ้าน สิ่งที่ทำให้แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดเจนนก็คือการมีย่านตลาดอันเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและค้าขายภายในบริเวณเมือง ทำให้มีผู้คนหลากหลายในอาชีพและชีวิตความเป็นอยู่มาอยู่รวมกัน เกิดมีลักษณะที่เป็นชนชั้นขึ้น ได้แก่ ชนชั้นปกครอง เช่น พวกเจ้านาย ขุนนางที่มียศถาบรรดาศักดิ์ ชนชั้นกลาง เช่น พวกพ่อค้า ข้าราชการ และชนชั้นสามัญ เช่น ชาวนา ชาวไร่ และผู้มีอาชีพเป็นกรรมกรรับจ้าง โดยทั่วไปตำแหน่งที่จะเป็นย่านตลาดที่มีพัฒนาการเป็นสังคมเมืองได้นั้น มักเป็นบริเวณที่เป็นศูนย์กลางในการคมนาคมไม่ว่าจะเป็นทางบกหรือทางน้ำ ถ้าเป็นทางน้ำก็มักจะพบในบริเวณที่แม่น้ำลำคลองมาบรรจบกัน ส่วนทางบกก็เป็นชุมทางของถนนสายต่าง ๆ ปัจจุบันเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นศูนย์กลางของจังหวัดต่าง ๆ นั้น มีเป็นจำนวนมากที่สืบเนื่องและเติบโตจากชุมชนที่อยู่ใกล้กับแม่น้ำใหญ่ที่เป็นเส้นทางคมนาคมในอดีต เช่น กรุงเทพฯ อยุธยา อุบลราชธานี เชียงใหม่ และเพชรบุรี เป็นต้น

เหนือระดับเมืองใหญ่หรือนครขึ้นไปก็ เป็นเมืองหลวง ซึ่งในปัจจุบันมีเพียงเมืองเดียว คือกรุงเทพมหานคร เป็นศูนย์กลางทางการ คมนาคม เศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการ ปกครองของประเทศ แต่สิ่งที่ทำให้โดดเด่น และแตกต่างจากบรรดาเมืองใหญ่ ๆ ทั้งหมด ก็คือ เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ มีพระ บรมมหาราชวังเป็นศูนย์กลางสำคัญและเป็น สัญลักษณ์ของความเป็นนครหลวง สังคมเมือง หลวงจึงเป็นสังคมที่มีความซับซ้อนและหลากหลายในเรื่องชนชั้น ระดับสูงที่สุดก็คือพระ มหากษัตริย์และพระราชวงศ์ที่นับเนื่องเป็น ชนชั้นเจ้านาย รองลงมาก็คือบรรดาขุนนาง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งปัจจุบันรวมไปถึง บรรดาพวกพ่อค้าคหบดีที่มั่งคั่ง ต่ำลงมาได้แก่ ชนชั้นกลางที่มีพ่อค้า ข้าราชการ และผู้ ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ไม่มีความเป็นอยู่และ ฐานะแบบกรรมกร จากนั้นก็มาถึงชนชั้น กรรมกรที่เป็นผู้ใช้แรงงาน จนถึงคนยากจน ที่หาเช้ากินค่ำต่าง ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม และ ศรีนาถ สุริยะ 2516, 130-131)

สองนคราประชาธิปไตย: แนวทางการ ปฏิรูปการเมืองเศรษฐกิจเพื่อประชาธิปไตย ของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550) อาจให้คำ อธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2537-2540 ได้อย่างดีว่าก่อนรัฐบาลทักษิณ จุดอ่อนของการสร้างระบอบประชาธิปไตย รากเหง้าทางสังคมของปัญหาทางการเมือง มี สาเหตุมาจากประเทศแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ “ชนบท” ซึ่งมองประชาธิปไตยแบบหนึ่ง และ “เมือง” ซึ่งมองอีกแบบหนึ่ง ชนบทและเมืองจึง ทำให้เกิดประชาธิปไตยสองแบบที่ขัดแย้งกัน คือ ประชาธิปไตยแบบชนบทที่ต้องการความ อบอุ่น เงิน และโครงการจากรัฐบาล และ

ประชาธิปไตยแบบเมืองที่ต้องการความสุจริต เคารพกฎหมาย มีหลักการ และนโยบาย ดังใน เรื่องการต่อต้าน “อธรรมภิบาล” เช่น เป็น สังคมที่เน้นเรื่องศีลธรรม จริยธรรม เป็น ประเทศที่มองภาพรวม ชนบทและเมืองจึงมี moral community ไม่เหมือนกัน ทำให้มอง การเมืองแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม เอนกมอง ว่าทั้งชนบทและเมืองต่างก็มีเหตุผลของตน

เกษียร เตชะพีระ มองว่าสองนครา ตั้งอยู่บนฐานคิดในเชิงสังคมวิทยา ข้อหนึ่งคือ ไม่มีความเป็นนคราหรือชาติอันหนึ่งอันเดียวกัน ในทางเป็นจริง ในแง่การเมืองก็เป็นสองนครา ข้อสอง ชนบทกับเมืองไม่เสมอภาคทาง เศรษฐกิจสังคม ข้อสาม ไม่เสมอภาคกันทาง อำนาจการเมือง ข้อสี่ ไม่ยุติธรรม ซึ่งสำคัญ มาก สังคมไทยในรอบ 30-40 ปีที่ผ่านมา มีการ ผันทรัพยากรชนบทมาพัฒนาเมือง ตลอดช่วง เวลาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ “ชนบทเปลี่ยวแล้วเมืองโต” ข้อห้า สอง นคราประชาธิปไตยไม่เป็นประชาธิปไตย เป็น ประชาธิปไตยที่ถูกภาวะทำให้เสื่อม (อ้างใน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2550, 89)

ในบทนำของ *ทิศทางหมู่บ้านไทย* (2531) เสน่ห์ จามริก กล่าวไว้ว่า การพัฒนาทั้ง ก่อนและหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ เป็นการพัฒนาที่ให้ประโยชน์กับภาค เมืองมากกว่าภาคชนบท ยิ่งในสมัยการสร้าง อุตสาหกรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การ ทุ่มเทศสร้างอุตสาหกรรมก็มุ่งที่จะให้พัฒนาความ สามารถในการผลิตของภาคเมืองโดยการตั้ง ทรัพยากรในชนบทเข้ามาสร้างเสริมอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้าหรือ เพื่อการส่งออกก็ตาม เพราะฉะนั้น ในยุคที่มี แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ชนบทก็ยังตกอยู่ในฐานะ

ที่เสียเปรียบมากขึ้น เพราะที่กำลังทุน กำลังทรัพยากร รวมทั้งกำลังแรงงานต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่ดูตลึงมาจากชนบททั้งสิ้น นอกจากนี้โครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ เช่น การศึกษา ก็ล้วนมีส่วนดึงเอาทรัพยากรทั้งคนและวัตถุออกมาจากชนบท ชนบทไม่อาจพัฒนาได้ถ้าขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ แต่การศึกษาในปัจจุบันกลับสอนให้คนทิ้งชนบท และนับวันปัญหานี้จะสะสมมากขึ้น คนจะทิ้งชนบทมากขึ้น เพราะอายุไปก็ไม่มีอนาคต ปัญหาใหญ่ของชนบทในขณะนี้ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะฟื้นฟูจิตวิญญาณของชุมชน เพื่อให้คนมีความรักถิ่นฐานบ้านเกิด ไม่เดินทางย้ายถิ่นไปทำกินในเมืองหลวง (เสนห์ จามริก ใน เสรีพงศ์พิศ, 2531, 1-11)

ภาพรวมปัญหาเชิงโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรทางเศรษฐกิจและสังคม การกำหนดแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติ อยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มชนชั้นนำ โดยถูกกำหนดให้เดินตามแนวเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีด้วยการขยายการลงทุนของรัฐ และส่งเสริมการลงทุนของเอกชน เพื่อสร้างความเติบโตและความเข้มแข็งของเศรษฐกิจ ปัญหาสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาคือ การใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุลโดยให้ความสำคัญกับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ ด้วยการใช้ภาคเกษตรกรรม หรือภาคชนบท เป็นฐานค้ำจุนการเติบโต ภายใต้ยุทธศาสตร์เช่นนี้จึงทำให้เกิดแผนการ โครงการ ตลอดจนระบบกฎหมายที่เป็นการช่วงชิงประโยชน์จากชนบทโดยตรง (ตั้งการวิเคราะห์ในสองประเด็นที่กล่าวมาแล้ว) ขณะเดียวกันก็มีเป็นการช่วงชิงประโยชน์จากชนบทในลักษณะที่ไม่อาจมองเห็นได้อย่าง

ชัดเจน แต่เป็นการจัดการที่มีลักษณะของการโยกย้ายประโยชน์ที่ควรจะได้รับของภาคเกษตรกรรมและชนบทไปสู่ภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ

การบิดเบือนประโยชน์ที่ควรจะได้รับของภาคเกษตรกรรม/ภาคชนบทนั้น เห็นได้จากนโยบายของรัฐหลายประการ นับตั้งแต่โครงสร้างการจัดเก็บภาษีที่มีสัดส่วนการเก็บภาษีทางอ้อมมากกว่าภาษีทางตรง โดยภาษีทางอ้อมจะเก็บจากสินค้าและบริการที่ผู้บริโภคซื้อ นับตั้งแต่สินค้าอุปโภค บริโภค ค่าบริการไฟฟ้า ประปา รวมทั้งพลังงาน เช่น น้ำมัน ก๊าซหุงต้ม ด้วยวิธีการนี้ชาวชนบทซึ่งเป็นผู้บริโภคกลุ่มใหญ่ที่สุด จึงเป็นผู้จ่ายภาษีให้รัฐมากที่สุด และหากเปรียบเทียบอัตราการเสียภาษีกับอัตรารายได้ก็จะพบว่า ชาวชนบทซึ่งมีรายได้น้อย ก็จะเสียภาษีในอัตราเท่ากับผู้มีรายได้มาก ซึ่งมีรายได้สูงกว่าหลายเท่าตัว (เพราะซื้อสินค้าและบริการที่บวกภาษีในอัตราเดียวกัน)

ในกรณีการจัดเก็บภาษีทางตรงในประเทศไทย นอกจากจะจัดเก็บในสัดส่วนน้อยแล้วยังมีปัญหาในเรื่องหลักการลดช่องว่างทางสังคม เพราะในประเทศทุนนิยมที่ก้าวหน้า การเก็บภาษีจะใช้อัตราก้าวหน้า ไม่ว่าจะเก็บภาษีรายได้ของบุคคลหรือนิติบุคคล ภาษีทรัพย์สิน ภาษีที่ดิน ภาษีมรดก ฯลฯ เพราะถือว่ากลุ่มผู้มีรายได้มากเป็นผู้ที่ได้ประโยชน์จากการพัฒนาสังคมมาก จึงสมควรจะเสียภาษีมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ เพื่อนำเงินกลับมาดูแลสังคม วิธีการนี้เป็นการลดช่องว่างของรายได้ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการจูงใจไม่ให้นักลงทุนรายสะสมที่ดิน ทรัพย์สิน หรือมรดกมากเกินไป (เพราะยังมีทรัพย์สินมากก็ยิ่งต้องเสียภาษีมาก) สำหรับประเทศไทย ตลอดประวัติศาสตร์ที่

ผ่านมา ไม่เคยมีแนวคิดในการจัดเก็บภาษี เช่นนี้ ประเทศไทยจึงเป็นประเทศหนึ่งที่มีความแตกต่างของการถือครองรายได้ ทรัพย์สินและทรัพยากร ระหว่างกลุ่มคนในสังคมสูงมาก

ความไม่เป็นธรรมในการจัดเก็บภาษี ยังเห็นได้จากตัวอย่างสำคัญในประวัติศาสตร์ ในการจัดเก็บพรีเอี่ยมข้าว หรือค่าธรรมเนียมพิเศษในการส่งออกข้าว (พ.ศ. 2497-2527) การจัดเก็บภาษีถูกใช้เป็นมาตรการควบคุมปริมาณการส่งออก เพื่อให้มีข้าวพอเพียงและมีราคาถูกสำหรับการบริโภคในประเทศ การเก็บภาษีซึ่งมีปริมาณสูง ได้ทำให้ผู้ส่งออกผลกระทบการสูญเสียรายได้ไปสู่ชาวนา โดยกดราคารับซื้อผลผลิตจากชาวนา ทำให้ชาวนาขายข้าวได้ในราคาต่ำกว่าที่ควรจะได้รับ มีการศึกษาพบว่า การเก็บพรีเอี่ยมข้าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินมากขึ้น เกษตรกรจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดิน และกลายเป็นผู้ขายแรงงานที่ไร้ทรัพยากรพึ่งพิง การศึกษายังพบอีกว่า การเก็บพรีเอี่ยมข้าวได้บั่นทอนแรงจูงใจในการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ทำให้ชาวนาไทยมีผลผลิตภาพการผลิตที่ต่ำมากประเทศหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้เกิดการลดต้นทุนการผลิตด้วยการบุกเบิกที่ดินแห่งใหม่ ซึ่งมีผลต่อการทำลายพื้นที่ป่า อันเป็นปัญหาต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน เมื่อวิเคราะห์ถึงที่สุดก็จะพบว่า การเก็บพรีเอี่ยมข้าวเป็นนโยบายที่ให้ประโยชน์แก่ภาคอุตสาหกรรมและเมือง โดยการเก็บพรีเอี่ยมจากชาวนาได้กลายเป็นที่ มาสำคัญของงบประมาณในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง เป็นนโยบายที่ทำให้คนในเมืองและผู้ใช้แรงงานมีอาหารราคาถูกลงสำหรับบริโภค

(เพื่อที่โรงงานจะได้กดค่าแรงได้) ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเปลี่ยนชานาเป็นกรรมกร เป็นแรงงานสำรองราคาถูก ซึ่งเท่ากับนโยบายนี้เป็นการทำให้ภาคเกษตรกรรม/ชนบทเป็นฐานแบกรับภาระในการพัฒนาของประเทศ

การส่งเสริมการเติบโตของอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ เป็นอีกนโยบายหนึ่งที่สะท้อนการพัฒนาที่ไม่สมดุลอย่างชัดเจน ในขณะที่รัฐกำหนดให้ภาคเกษตรกรรม/ชนบทแบกรับการพัฒนา เมื่อเกษตรกรเรียกร้องให้มีการปกป้องและสนับสนุนภาคเกษตรก็อ้างหลักการค้าเสรี แต่สำหรับภาคอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ รัฐกลับใช้นโยบายปกป้องและส่งเสริม (subsidize) อย่างเข้มข้น ซึ่งจะเห็นได้จากนโยบายหลายประการ นับตั้งแต่การส่งเสริมการลงทุนด้วยมาตรการพิเศษหลายประการ เช่น การลดภาษีนำเข้า เครื่องจักร วัตถุดิบ ลดภาษีส่งออก ลดภาษีรายได้ ส่งเสริมการส่งออก สนับสนุนเงินทุน ดอกเบี้ยต่ำ หรือปลอดดอกเบี้ย การไม่ควบคุมราคาสินค้าของกิจการที่ได้รับส่งเสริมการลงทุน การไม่จัดตั้งกิจการของรัฐในธุรกิจประเภทเดียวกันมาแข่งขัน ฯลฯ การส่งเสริมการลงทุนยังรวมไปถึงการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ไฟฟ้า ถนน ประปา การจัดตั้งเขตอุตสาหกรรม การเพิกเฉยต่อการก่อมลภาวะของโรงงานแล้วไม่รับผิดชอบ การปกป้องกฎหมายแรงงานที่ล้าสมัย ในลักษณะปิดกั้นสิทธิของผู้ใช้แรงงาน การไม่มีหลักประกันความมั่นคงในการทำงาน สวัสดิภาพ และสวัสดิการที่พอเพียง ในกรณีอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาล อุตสาหกรรมอาหารสัตว์ โรงสี โรงงานแปรรูปมันสำปะหลัง พบว่ารัฐได้ให้

สิทธิพิเศษหลายประการทั้งในด้านการลงทุน และการแทรกแซงตลาด จนกระทั่งธุรกิจเหล่านี้ กลายเป็นกลุ่มธุรกิจผูกขาด จนกำหนดควบคุมชีวิตเกษตรกรแทบเบ็ดเสร็จ

การสร้างข้อตกลงกับองค์กรทุนข้ามชาติ (กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารพัฒนาเอเชีย ธนาคารโลก องค์กรการค้าโลก และ เอฟทีเอ) ยิ่งเป็นการตอกย้ำนโยบายกำหนดให้ชนบทแบกรับภาระในการพัฒนา และปกป้องสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง นับตั้งแต่การกู้เงินมาใช้หนี้แทนสถาบันการเงิน แล้วยกภาระหนี้ให้เป็นของสาธารณะ การรับเงื่อนไขแปรรูปบริการสาธารณะให้เป็นของเอกชน ได้แก่ การไฟฟ้า การประปา การรักษาพยาบาล การศึกษา ทำให้ชาวชนบทที่มีรายได้น้อยต้องใช้จ่ายเงินมากขึ้น การรับเงื่อนไขการปรับโครงสร้างภาคเกษตรกรรม ทำให้มีการควบคุมทรัพยากรโดยรัฐเข้มงวดขึ้น และใช้ระบบตลาดในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการจัดโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อให้ภาคเกษตรเข้าสู่ระบบตลาดเข้มข้นขึ้น การรับเงื่อนไขเปิดเสรีการเกษตร ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มทุนการเกษตรในความได้เปรียบต่อการเปิดตลาดส่งออก และนำเข้าวัตถุดิบราคาถูก ในขณะที่เกษตรกรก็จะเผชิญกับข้ออ้างการค้าเสรี ถูกทอดทิ้งให้ประสบปัญหา ราคาพืชผลตกต่ำมากขึ้น และการแทรกแซงช่วยเหลือด้านราคา ที่น้อยอยู่แล้วก็จะน้อยลงไปอีก การจะสถาปนาความเป็นธรรมในสังคมอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องดำเนินการแก้ไข ปัญหาในระดับโครงสร้างเท่านั้น

การพัฒนาประเทศในช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของไทย นับตั้งแต่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1

ใน พ.ศ. 2504 กล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในสังคมไทย จาก การที่ต้องปรับตัวให้เหมาะสมสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมทั้งจากภายใน และภายนอกประเทศในแต่ละช่วงเวลามาโดยลำดับอย่างต่อเนื่อง โดยมีผลการพัฒนาทั้งที่ประสบความสำเร็จและที่ต้องเผชิญปัญหาอุปสรรค จนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้ ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของโลก มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบเศรษฐกิจมีความเชื่อมโยงสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น การคาดการณ์และวางแผนล่วงหน้าทำได้ยากกว่าในอดีต อย่างไรก็ตาม พอสรุปได้ว่าประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เฉลี่ยประมาณร้อยละ 7 ต่อปี ส่งผลให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวประชากรเพิ่มขึ้นจาก 2,100 บาท ในปี พ.ศ. 2504 เป็น 77,000 บาท ในปี พ.ศ. 2539 ทำให้ประเทศไทยพ้นจากการถูกจัดเป็นประเทศยากจน และเข้าสู่การเป็นประเทศกำลังพัฒนา ในช่วงเวลาเดียวกันสัดส่วนของคนยากจนได้ลดลงอย่างมากจากร้อยละ 57 เหลือร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งประเทศและการมีงานทำอยู่ในระดับเต็ม ที่ ทั้งคนไทยส่วนใหญ่ได้รับบริการโครงสร้างพื้นฐานและบริการทางสังคมมากขึ้น

การเติบโตดังกล่าวยังอยู่บนพื้นฐานความไม่สมดุลของการพัฒนา กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และผลประโยชน์จากการพัฒนาระหว่างภาค ระหว่างชนบทกับเมือง และระหว่างกลุ่มคนในสังคมยังเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนไทย ทั้งก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ

ตามมา อาทิ ปัญหายาเสพติดและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ประโยชน์อย่างสิ้นเปลือง และเมื่อร่อยหรอลงก็นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากร ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง จึงนำไปสู่ข้อสรุปผลการพัฒนาที่ว่า แม้เศรษฐกิจขยายตัวในระดับดี แต่สังคมมีปัญหาและการพัฒนาไม่ยั่งยืน ทำให้ต้องมีการทบทวนยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ผ่านมามากันใหม่ ซึ่งได้แก่

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบไม่สมดุล (unbalanced development strategy) ด้วยการถ่ายโอนส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากภาคเกษตรกรรมไปต่ออายุการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบเปิดด้วยการเปิดเสรีในทุกด้าน ตั้งแต่การค้าสินค้าและการค้าบริการ การเงิน ไปจนถึงการลงทุนระหว่างประเทศ คือ เน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม จนทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนบทและภาคเมือง และการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบมุ่งภายนอก (outward looking strategy) ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบเปิดทำให้ระบบเศรษฐกิจไทยสัมพันธ์และพึ่งพิงทุนนิยมโลก ซึ่งมีเพียงคนกลุ่มน้อยที่ได้ประโยชน์อย่างเป็นกอบเป็นกำ ขณะที่เกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศต้องเผชิญกับความเสี่ยงต่าง ๆ เช่น ความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ ราคาผันผวนของตลาดโลก ฯลฯ เป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ทั้งยังต้องพึ่งพาทุน เทคโนโลยี และวัตถุดิบบางประเภทจากต่างประเทศ จนทำให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในบางครั้งตามภาวะ

เศรษฐกิจและ นโยบายเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจที่เกี่ยวข้อง

ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบตลาดเสรี (free market strategy) เป็นการเปิดเสรีอย่างรวดเร็ว โดยขาดประสบการณ์ ขาดการเตรียมกลไกและระบบการบริหารจัดการที่จะรองรับการเปิดเสรี ไม่ว่าจะเป็นการเปิดเสรีทางการเงิน และการค้า ซึ่งนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจในทศวรรษ 2540

ผลของการพัฒนาที่ผิดทางตามยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งหมดที่กล่าวมา ขบวนการพึ่งตนเองตามยุทธศาสตร์ “ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา” จึงได้ขยายตัวออกไปในทุกภูมิภาคของชนบทไทย โดยเน้นเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักการอยู่พอดีพอกิน เน้นเรื่องกระจายการผลิต

ผลของการพัฒนาทางเศรษฐกิจภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2504 – 2549)

กระบวนการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-2 เน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ด้วยการลงทุนกระจายการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะถนน ไฟฟ้า และประปา แต่เกิดปัญหาช่องว่างการกระจายรายได้และคุณภาพชีวิตของคนในชนบท แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคม การลดอัตราการเพิ่มประชากร และการกระจายรายได้ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ต่อมา ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ความผันผวนทางการเมืองและวิกฤตการณ์น้ำมันก่อให้เกิดปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดอย่างรุนแรง แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5-6 จึงมุ่งเน้นการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ รวมทั้งให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความยากจนมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การฟื้นตัวของเศรษฐกิจโลกส่งผลให้ภาวะเศรษฐกิจส่วนรวมขยายตัวอย่างรวดเร็วเกินกว่าพื้นฐานทางเศรษฐกิจจะรองรับได้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 จึงได้เริ่มปรับแนวคิดไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งการรักษาการเจริญเติบโตในระดับที่เหมาะสมควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพ การกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ตลอดจนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนจากทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนด้วย และในที่สุดก็นำไปสู่การปรับแนวคิดการพัฒนาประเทศใหม่ที่มองการพัฒนาประเทศแบบแยกส่วน แต่หันมาเน้นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา”

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ระบบเศรษฐกิจไทยทั้งในด้านบวกและด้านลบ ความไม่สมดุลของโครงสร้างการพัฒนาประเทศนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะในเรื่องการกระจายรายได้ ปัญหาความยากจนเพิ่มสูงขึ้น คนจนขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ภาวะการว่างงานเพิ่มขึ้น และมาตรฐานความเป็นอยู่ของคนไทยมีแนวโน้มลดลง นอกจากนี้ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ ได้นำไปสู่ความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ระบบการบริหารทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และราชการที่ขาดประสิทธิภาพ ประกอบกับระบบ

กฎหมายที่ล้าสมัยไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดความรุนแรงมากขึ้น อาจสรุปการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจในภาพรวมได้ดังต่อไปนี้

ผลต่ออัตราการเจริญเติบโตของประเทศ
เศรษฐกิจไทยเติบโตโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 7 ต่อปี ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ตารางที่ 1 แสดงถึงอัตราการเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นจริงในแต่ละแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งอัตราการเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม จากตารางจะเห็นว่าในแต่ละแผนพัฒนาเศรษฐกิจ อัตราการเจริญเติบโตของนอกภาคเกษตร¹ จะสูงกว่าอัตราการเจริญเติบโตของภาคเกษตรกรรม ยกเว้นในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 นอกจากนั้น ปัจจัยภายนอกได้แก่ การที่ประเทศที่เจริญแล้วหันไปผลิตสินค้าอุตสาหกรรมขั้นสูง ซึ่งมีลักษณะเป็นสินค้าที่เน้นการใช้ทุน และการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต เปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาทำการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมขั้นต่ำ ซึ่งมีลักษณะเป็นสินค้าที่เน้นการใช้แรงงานในการผลิต การลงทุนจากต่างประเทศโดยเฉพาะจากญี่ปุ่น ได้หลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยในทศวรรษที่ 2530 เพื่อใช้ไทยเป็นฐานการผลิตเพื่อการส่งออก เหตุที่ต้องย้ายฐานการผลิตก็เนื่องมาจากต้นทุนการผลิตภายในประเทศเหล่านั้นสูงขึ้น

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมามีส่วนทำให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวเป็นที่น่าพอใจ

¹ อัตราการเจริญเติบโตของนอกภาคเกษตร หมายถึง ภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการ

**ตารางที่ 1: อัตราการเติบโตเฉลี่ยต่อปีของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ที่แท้จริง
จำแนกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ**

แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ	อัตราการเติบโตของ GDP ภาคเกษตร	อัตราการเติบโตของ GDP นอกภาคเกษตร	อัตราการเติบโตของ GDP รวม
แผน 1 (2504 – 2509)	7.08	9.53	8.6
แผน 2 (2510 – 2514)	0.37	7.24	5.06
แผน 3 (2515 – 2519)	9.81	5.45	6.55
แผน 4 (2520 – 2524)	3.42	5.87	5.08
แผน 5 (2525 – 2529)	5.09	8.56	5.35
แผน 6 (2530 – 2534)	7.39	12.85	12.00
แผน 7 (2535 – 2539)	5.35	8.15	7.78
แผน 8 (2540 – 2544)	-6.6	-3.02	-3.47
เฉลี่ยแผน 1 – 8	2.72	6.83	5.87

หมายเหตุ: แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 คำนวณจาก พ.ศ. 2540 – 2543

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ World Development Indicator 2001; เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม 2551.

ประชาชนไทยมีความอยู่ดีกินดีขึ้น หากพิจารณาจากจำนวนสินค้าและบริการที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต
การเติบโตอย่างรวดเร็วของภาคอุตสาหกรรมทำให้ภาคอุตสาหกรรมมีบทบาทมากขึ้น ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีความสำคัญน้อยลง เห็นได้จากสัดส่วนของภาคหัตถอุตสาหกรรมใน GDP ซึ่งมีมูลค่าร้อยละ 19.7 ใน พ.ศ. 2503 เพิ่มขึ้นร้อยละ 43.1 ใน พ.ศ. 2543 ในขณะที่สัดส่วนของผลผลิตในภาคเกษตรกรรมลดลงจากร้อยละ 31.5 ใน พ.ศ. 2503 เป็นร้อยละ 11.4 ใน พ.ศ. 2543 การที่ภาคอุตสาหกรรมมีบทบาทสูงขึ้น ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม การที่ไทยต้องเผชิญกับนโยบายคุ้มครองสินค้าเกษตร และกีดกัน

สินค้าเกษตรจากกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว รวมทั้งการแข่งขันจากจีนและเวียดนาม คู่แข่งสำคัญของไทยในการผลิตสินค้าเกษตร อีกทั้งการผลิตในภาคเกษตรก็มีการกระจายตัวมากขึ้น จากสินค้าหลัก 4 ชนิด คือ ข้าว ป่าไม้ ติบูก และยางพารา มีพืชใหม่ ๆ ที่สำคัญมากขึ้นในระยะหลัง ได้แก่ ข้าวโพด อ้อย มันสำปะหลัง ผักและผลไม้ ส่วนในภาคอุตสาหกรรมก็มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเช่นกัน จากเดิมเป็นอุตสาหกรรมแปรรูปง่าย ๆ มาเป็นอุตสาหกรรมโรงงานทดแทนการนำเข้าและส่งออก ทำให้ไทยมีความจำเป็นต้องนำเข้าสินค้าประเภททุนและวัตถุดิบจากต่างประเทศ (ดูตารางที่ 2)

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสินค้าออกและสินค้าเข้า เช่นเดียวกับโครงสร้างการผลิต โครงสร้างสินค้าออกเริ่มเปลี่ยนไป สัดส่วนการส่งออกสินค้าเกษตรและสินค้าขั้นปฐมอื่น ๆ

ตารางที่ 2: โครงสร้างการผลิตระหว่าง พ.ศ. 2503-2543
(สัดส่วนคิดเป็นร้อยละของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ GDP)

	2503 (1960)	2513 (1970)	2523 (1980)	2533 (1990)	2538 (1995)	2543 (2000)	2548 (2005)
สาขาเกษตรกรรม	31.5	27.3	20.2	13.6	10.8	11.4	10.18
สาขาอุตสาหกรรม	19.7	24.0	30.1	37.8	41.7	43.1	44.09
สาขบริการ	48.8	48.7	49.7	48.6	47.5	45.5	45.72
ผลิตภัณฑ์มวลรวม ณ ราคาคงที่ พ.ศ. 2531	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (NESDB website: www.nesdb.go.th); เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม 2551.

* คิดตามราคาประจำปี หน่วย : ล้านบาท

เริ่มลดลง สัดส่วนของสินค้าออกประเภทอุตสาหกรรมแปรรูป รวมทั้งผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม เช่น สิ่งทอ เสื้อผ้า อัญมณี อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์สูงขึ้นใน พ.ศ. 2529 เป็นปีแรก และมูลค่าการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมสูงกว่ามูลค่าการส่งออกตลาดเกษตรกรรม และงานผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่ส่งออกมีแนวโน้มจะเป็นสินค้าที่ใช้เทคโนโลยีมาก แต่ใช้วัตถุดิบภายในประเทศน้อย ส่วนโครงสร้างสินค้าเข้าเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน สินค้าเข้าประเภทสินค้าอุปโภคบริโภคลดลง จากร้อยละ 18.5 สัดส่วนของสินค้าเข้าชั้นกลาง วัตถุดิบและสินค้าประเภททุนได้เพิ่มสูงขึ้น และนับแต่ราคาน้ำมันดิบสูงขึ้นสัดส่วนของสินค้าเข้าประเภทน้ำมันมีค่าสูงเกือบร้อยละ 30 ของสินค้าเข้าทั้งหมด (ดูตารางที่ 3 และ 4) การที่โครงสร้างสินค้าออกและสินค้าเข้าของไทยเป็นเช่นนี้ แสดงว่าไทยมีแนวโน้มที่จะพึ่งต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการนำเข้า

ผลกระทบต่อดุลการค้า และอัตราการเปิดประเทศ (degree of openness) นับแต่มี

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดุลการค้าส่วนใหญ่ของไทยจะขาดดุล ทั้งนี้ ด้วยปัจจัยซึ่งได้กล่าวถึงแล้วบ้าง เช่น การใช้นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรม แต่การขาดแคลนสินค้าประเภททุน และเทคโนโลยี รวมทั้งวัตถุดิบบางประเภท ทำให้ต้องมีการนำเข้าจากต่างประเทศ ในขณะที่สินค้าออกของไทยจะต้องเผชิญกับคู่แข่ง และการกีดกันจากประเทศนำเข้ารายใหญ่ และประการสำคัญ คือ การขาดแคลนเงินออมภายในประเทศ ซึ่งไม่เพียงพอต่อรายจ่ายในการลงทุน มีผลทำให้ดุลบัญชีเดินสะพัดขาดดุล (ดูตารางที่ 5)

อัตราการเปิดประเทศของไทยซึ่งวัดจากมูลค่าของสินค้าเข้าและสินค้าออกเมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ $\left(\frac{X+M}{GDP} \times 100\right)$ เป็นดัชนีที่ใช้วัดลักษณะการเปิดกว้างของประเทศ หรืออีกนัยหนึ่งอัตราการพึ่งพิงต่างประเทศของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งตัวเลขในตารางที่ 6 แสดงว่าอัตราการเปิดประเทศ หรืออัตราการพึ่งพิงต่างประเทศของไทยอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง โดยมีอัตราสูงขึ้นตลอดเวลา นับแต่ พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา

ตารางที่ 3: โครงสร้างการส่งออกของสินค้าไทย

(หน่วย: ร้อยละ)

ประเภทสินค้า	2506	2514	2524	2538	2544	2549
เกษตรกรรม	83.7	77.0	53.6	16.1	10.8	7.89
เหมืองแร่	8.1	12.7	7.6	0.6	-	1.85
ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม	5.5	36.7	75.7	83.3	87.6	87.2
อื่น ๆ	2.7	9.4	1.8	0.0	1.6	3.06
รวม	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
มูลค่า (ล้านบาท)	9,345	17,281	153,001	1,381,660	2,807,900	4,937,372

ที่มา: ข้อมูลเบื้องต้นจากธนาคารแห่งประเทศไทย; เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม 2551.

ตารางที่ 4: โครงสร้างสินค้าเข้าจำแนกตามราคาเศรษฐกิจ

(หน่วย: ล้านบาท; ตัวเลขในวงเล็บเป็นตัวล้อย่อย)

	2515	2530	2544	2549
สินค้าอุปโภคบริโภค	5,725 (18.5)	33,844 (10.12)	236,726 (8.6)	370,559 (7.49)
วัตถุดิบและสินค้าขั้นกลาง	9,131 (29.6)	119,792 (35.84)	1,199,312 (43.57)	2,003,234 (40.52)
สินค้าทุน	9,783 (31.7)	105,916 (35.84)	837,068 (30.41)	1,326,894 (26.84)
อื่น ๆ (ส่วนใหญ่เป็นน้ำมันเชื้อเพลิงและยานพาหนะ)	6,236 (20.19)	6,236 (20.19)	479,240 (17.41)	1,242,235 (25.13)
รวม	30,875 (100.00)	30,875 (100.00)	2,752,346 (100.00)	4,942,923 (100.00)

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย; เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม 2551.

ตารางที่ 5: ดุลการชำระเงิน

(หน่วย: ล้านบาท)

	2515	2520	2530	2544	2549
ดุลการค้า	-8,884.6	-25,598.8	43,827.8	110,951	34,324
ดุลบัญชีเดินสะพัด	-1,485.2	-22,391.7	-9,319.0	226,340	79,210
ดุลการชำระเงิน	3,991.4	-7,537.9	18,182.7	57,566	477,525

ที่มา: ธนาคารแห่งประเทศไทย; เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสวีธรรม 2551.

ตารางที่ 6: อัตราการเปิดประเทศของเศรษฐกิจไทย

พ.ศ.	ร้อยละ
2523 – 32	37.6
2533 – 39	67.8
2540 – 41	82.75
2547	108.7

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย; เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม 2551.

ตลาดภายในประเทศไม่สามารถจะรองรับผลผลิตที่ผลิตได้ภายในประเทศ ซึ่งอาจจะเกิดจากรายได้ของคนในประเทศ หรือกำลังซื้อของคนในประเทศ ยังมีน้อยเมื่อเทียบกับความสามารถในการผลิต และในขณะเดียวกันก็แสดงว่าความสามารถในการผลิตหรือปัจจัยในการผลิตต้องอาศัยต่างประเทศ ซึ่งการเปิดกว้างของระบบเศรษฐกิจย่อมมีผลต่อเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจไทย

ผลต่อการจ้างงานและการอพยพแรงงาน อุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริมในระยะแรก เป็นอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้เครื่องจักร ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีผลต่อการจ้างงานมากนัก จนเมื่อใช้นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ซึ่งมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้แรงงาน เป็นอุตสาหกรรมสิ่งทอ อุปกรณ์ไฟฟ้า จึงมีส่วนทำให้การจ้างงานเพิ่มขึ้น มีการอพยพแรงงานจากต่างจังหวัดเข้าสู่กรุงเทพฯ และจังหวัดรอบ ๆ ทั้งนี้เพราะโรงงานอุตสาหกรรมมักจะตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เนื่องจากมีปัจจัยดึงดูดหลายอย่าง เช่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกพร้อมกว่า และอยู่ใกล้ตลาดส่งออก ในขณะเดียวกันมีปัจจัยผลักดันในชนบท การเก็บภาษีส่งออกจากสินค้าเกษตรโดยเฉพาะข้าว ทำให้รายได้ใน

ภาคเกษตรลดลง การอพยพแรงงานเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมืองยิ่งสูงขึ้น

ผลต่อการกระจายรายได้ การพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้อัตราการเจริญเติบโตในแต่ละภูมิภาค และในแต่ละภาคเศรษฐกิจแตกต่างกันออกไป การพิจารณาว่าการกระจายรายได้ หรือการแบ่งปันผลผลิตที่ผลิตขึ้นภายในประเทศเป็นอย่างไร สามารถดูได้จากผลิตภัณฑ์ภายในประเทศของแต่ละภูมิภาค (Gross Regional Product) ซึ่งจะพบว่า สัดส่วนของ GRP ในผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศของภาคอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคใต้ หรือตะวันออกเฉียงเหนือ ลดลงตลอดเวลา ยกเว้นภาคกลาง (รวมกรุงเทพมหานคร) หรืออาจจะดูความแตกต่างระหว่างรายได้ต่อหัวของภาคต่าง ๆ ซึ่งจะพบว่ามีความแตกต่างกันมากขึ้นระหว่างรายได้ต่อหัวของคนในภาคกลางกับคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และที่นิยมกันมากก็คือ ดูจากส่วนแบ่งรายได้ที่ประชากรในกลุ่มต่าง ๆ ได้รับ ซึ่งจะพบว่า ใน พ.ศ. 2547 ร้อยละ 20 ของผู้มีรายได้ต่ำสุด มีส่วนแบ่งในรายได้ทั้งหมดของประเทศเพียงร้อยละ 42 ในขณะที่ร้อยละ 20 ของผู้มีรายได้สูงสุด มีส่วนแบ่งใน

รายได้ทั้งหมดถึงร้อยละ 55.20 ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่เลวลงกว่าเมื่อเริ่มต้นพัฒนาประเทศใหม่ ๆ (พ.ศ. 2518/19)²

โครงสร้างการพัฒนาที่ไม่สมดุล

การพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน เกิดจากการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศตลอดเวลากว่าสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ที่ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเศรษฐกิจเสรีนิยม หรือเศรษฐกิจทุนนิยมที่มุ่งพัฒนาเพื่อสร้างความมั่งคั่ง และรายได้มาสู่ประเทศเป็นหลัก และใช้การเติบโตของรายได้ต่อหัวเป็นเครื่องมือวัดผลสำเร็จของการพัฒนา ด้วยความคาดหวังว่า การเพิ่มปริมาณสินค้าและบริการ การเพิ่มการจ้างงาน รวมทั้งประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น ในที่สุดแล้วย่อมจะสามารถกระจายไปสู่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ทำให้ปัญหาความยากจนหมดไปได้ในที่สุด

แนวคิดและวิธีวัดการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว จึงทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจได้รับการเอาใจใส่มากกว่าความสมดุลและความยั่งยืน ทั้งที่แท้จริงแล้ว การเติบโตทางเศรษฐกิจ จะต้องไม่ขัดแย้งกับเสถียรภาพความสมดุลและความยั่งยืนของการพัฒนาในระยะยาว และควรเป็นนโยบายที่ใช้แก้ปัญหาเศรษฐกิจระยะสั้น โดยมีสมมุติฐานว่าระบบเศรษฐกิจมีขีดความสามารถทางเทคโนโลยีที่สามารถใช้ประโยชน์บรรดาปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ในขณะที่การพัฒนาเศรษฐกิจที่จะทำให้เติบโตต่อเนื่องระยะยาวได้นั้น ต้องมีขีดความสามารถในการพึ่งตนเองทางเทคโนโลยี มีการพัฒนาคุณภาพคนในเชิงสติปัญญาความรู้ มีความพอเพียงของสินค้าและบริการสำหรับการดำรงชีวิตของประชาชน และมี

ความเป็นธรรมในการแบ่งสรรมูลค่าเพิ่มที่เกิดจากการผลิตในระหว่างปัจจัยการผลิตต่าง ๆ รวมตลอดทั้งความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชาติ ความมั่นคงและความสงบสุขในสังคม และมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้เสื่อมสลายไม่คุ้มค่า และที่สำคัญที่สุดคือ มีเอกราชและอธิปไตยของชาติซึ่งไม่อาจที่จะแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นใดได้ การพัฒนาที่ครอบคลุมความหมายทั้งหมดนี้จึงจะทำให้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว การพัฒนาเศรษฐกิจไทยในระบบเสรีนิยมที่ผ่านมา แม้ดูเหมือนว่าประสบความสำเร็จจากการเติบโตขยายตัวในอัตราสูงอย่างต่อเนื่อง แต่แท้ที่จริงเป็นการเติบโตเชิงปริมาณ ที่ยังมีปัญหา ความอ่อนแอในเชิงรากฐานของระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากยังพึ่งตนเองไม่ได้ทางเทคโนโลยีที่ผ่านมามีส่วนใหญ่เป็นเพียงการนำเข้ามาใช้ในการผลิตหรือเป็นการบริโภคเท่านั้น ทั้งที่เทคโนโลยีเป็นปัจจัยชี้ขาด การผลิตสินค้าและบริการที่มีความสำคัญเหนือปัจจัยอื่น ๆ ในขณะที่ผลิตภาพทุนและผลิตภาพแรงงาน ก็ยังมีปัญหาอยู่ในระดับต่ำ และการผลิตต้องพึ่งพิงปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ทั้งพลังงานและวัตถุดิบต่าง ๆ ขณะเดียวกันการออมของประเทศมีจำกัด ทำให้ต้องกู้เงินต่างประเทศเพื่อการลงทุนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การพึ่งพาเทคโนโลยีและเงินลงทุนจากต่างประเทศนี้ นำไปสู่การผลิตสินค้าของต่างประเทศในไทย

² อ้างอิงจาก เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย หน้า 6 – 12

มากกว่าสินค้าที่ไทยผลิตเอง ตลอดจนฟุ้งฟิง ตลาดต่างประเทศในการส่งออกสินค้าดังกล่าว จึงเป็นการนำประเทศไปสู่การฟุ้งฟิงต่างประเทศ อย่างกว้างขวาง และสร้างความเสี่ยงสูงต่อการ ผันผวนของปัจจัยภายนอก

นอกจากนี้ การระดมทุนทั้งในประเทศ และจากต่างประเทศผ่านสถาบันการเงิน ตลาด หลักทรัพย์และการส่งเสริมการลงทุน ทำให้ ฐานเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองโดยเฉพาะ ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล เติบโตอย่างรวดเร็ว สร้างความมั่งคั่งและรายได้แก่บุคคล และกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง กลายเป็นเศรษฐกิจ ฐรกิจ ครอบคลุมทั่วประเทศ และส่งผลให้ เศรษฐกิจภาคเมืองมีการเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ โลก มากกว่าการมีส่วนสนับสนุนเศรษฐกิจ ภาคชนบททั้งสังคมเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว ตามการขยายตัวของเศรษฐกิจธุรกิจ ก่อให้เกิด ปัญหาการจัดบริการพื้นฐานเพื่อรองรับการ ขยายตัวดังกล่าว นำไปสู่ปัญหาความเสื่อม โทรมของสภาวะแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ของคนในเมือง

ในขณะที่เดียวกัน เศรษฐกิจประชาชน ซึ่งส่วนใหญ่กว่าสองในสามของประเทศอยู่ใน พื้นที่ชนบท และเป็นฐานเศรษฐกิจภาคการ เกษตรอยู่ในภาวะเสียมดุลทางโครงสร้าง เศรษฐกิจ สังคม และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อย่างรวดเร็วและต่อเนื่องมากกว่าสี่ทศวรรษ หรืออีกนัยหนึ่ง ในเชิงเศรษฐกิจแล้วเป็นการ เสียมดุลระหว่างรายได้กับรายจ่ายของคน ชนบท เนื่องจากฐานการทำมาหากินถูกจำกัด จากทรัพยากรธรรมชาติที่เสียมดุลจากการใช้ อย่างสิ้นเปลืองและเสื่อมโทรมลงมาก ตลอดทั้ง ปัญหาภัยธรรมชาติ ปัญหาระดับการศึกษา

และผลิตภาพการผลิตต่ำ ขาดเทคโนโลยีที่ เหมาะสม ละทิ้งภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สะสมมา นาน และพึ่งพาภายนอกทางการตลาด จึงทำให้ มีรายได้ต่ำและยากจน ขณะที่รายจ่ายเพิ่มขึ้น จากการที่พฤติกรรมการบริโภคของคนชนบท เริ่มเปลี่ยนเป็นวัตถุนิยมมากขึ้น ทำให้รายได้ ไม่พอกับรายจ่าย นำไปสู่ปัญหาหนี้สินมากขึ้น และส่งผลกระทบต่อเสียมดุลทางสังคม จากการที่คนชนบทในวัยหนุ่มสาวต้องละทิ้ง ภูมิลำเนาเดิมไปแสวงหางานและรายได้ใน เมืองใหญ่ ๆ และในต่างประเทศ ตามมาด้วย ปัญหาความอ่อนแอของสังคมชนบทนัยการ ปัญหาการเข้าถึงฐานทรัพยากรของเกษตรกร ปัญหาการขาดผลผลิตตกต่ำและบริโภคนิยม ทำให้ภาคเกษตรไม่อาจเป็นหลักให้กับครัวเรือน เกษตรกรได้อย่างสมบูรณ์

ใน พ.ศ. 2538-2539 ครัวเรือนเกษตรกร ทั่วประเทศโดยเฉลี่ยมีรายได้จากการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 37 ของรายได้รวม อีกร้อยละ 63 ได้มาจากแหล่งนอกภาคเกษตร ในส่วนหลังนี้ ร้อยละ 43 มาจากค่าจ้างและเงินที่แรงงาน อพยพส่งกลับบ้าน (คริส เบเคอร์ 2545) รายงานของสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เป็นครั้งแรกที่ปรากฏว่าจำนวนแรงงานที่ออก จากภาคเกษตรกรรมในชนบทเข้าสู่เมืองนั้น เป็นหญิงมากกว่าชาย แรงงานในภาคอุตสาหกรรม ส่งออกที่ทำรายได้เข้าประเทศ 5 อันดับ แรกในช่วงเศรษฐกิจเติบโต ก่อน พ.ศ. 2540 นั้น ได้แก่ การผลิตสิ่งทอและเสื้อผ้าสำเร็จรูป อุปกรณ์คอมพิวเตอร์และชิ้นส่วน อัญมณีและ เครื่องประดับ การผลิตอาหารกระป๋องและ กุ้งสดแช่แข็ง และแผงวงจรไฟฟ้า ซึ่งเป็น แรงงานหญิงกว่าร้อยละ 90

สภาพการณ์เหล่านี้คือการสนองตอบของประชาชนต่อการดำเนินยุทธศาสตร์การพัฒนาของรัฐบาลที่ไม่สมดุลและเปิดเสรีผูกติดกับเศรษฐกิจโลก

ประเทศไทยได้นำปฏิญญาและแผนปฏิบัติการโคเปนเฮเกนว่าด้วยการพัฒนาสังคมบางส่วนบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กรมประชาสงเคราะห์ 2543) ซึ่งเป็นแผนพัฒนาที่ภาคประชาสังคมได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดทำแผนมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา เป็นครั้งแรกที่สังคมไทยเริ่มตระหนักว่า การพัฒนาที่เน้นหนักด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ แต่ไม่ให้ความสำคัญด้านการพัฒนาสังคมจะทำให้สังคมเสียสมดุล

ภาคประชาสังคมไทยได้นำเสนอยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนาที่ยืดประชาชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ดังคำขวัญที่ว่า ประชาชนต้องกำหนดอนาคตของตนเอง ในสถานการณ์ที่สังคมไทยระอุไปด้วยสงครามแย่งชิงทรัพยากร ชาวบ้านที่เคยหากินกับทรัพยากรธรรมชาติต้องเผชิญกับปัญหาการถูกไล่่ออกจากที่ทำกิน ด้วยโครงการขนาดใหญ่ต่าง ๆ ของรัฐ เป็นช่วงที่แนวคิดเรื่องสิทธิชุมชนได้ถูกพัฒนาขึ้นมาท่ามกลางการต่อสู้เพื่อพิทักษ์วิถีชีวิตของท้องถิ่น

หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 แรงงานนอกภาคเกษตรส่วนหนึ่งต้องกลับไปพักพิงในชนบท แรงงานที่ยังอยู่ในภาคอุตสาหกรรมต้องทำงานหนักมากขึ้น ในขณะที่สวัสดิการความเป็นอยู่ต่ำลง โดยเฉพาะแรงงานหญิงต้องประสบปัญหาความไม่มั่นคงมากขึ้นในการจ้างงานและสวัสดิการ รูปแบบการจ้างงาน

เปลี่ยนแปลงชัดเจน จากเดิมที่เป็นการจ้างงานในระบบอุตสาหกรรม มาเป็นการจ้างงานแบบรับช่วงเหมางานมากขึ้น

การติดตามผลการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาสังคมใน พ.ศ. 2543 เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตการเงินและวิกฤตเศรษฐกิจของประเทศ 3 ปี แม้ว่ารัฐบาลเห็นควรให้นำผลการประชุมดังกล่าวผนวกไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) แต่แผนพัฒนาฉบับนี้ก็ไม่ได้ถูกรอบงำด้วยยุทธศาสตร์โลกาภิวัตน์พัฒนาไว้อย่างแน่นแฟ้นแล้วภายใต้ข้อตกลงของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ

ตัวแปรความยากจน

ในประเทศไทย ยุทธศาสตร์หลักที่ชนชั้นปกครองยึดกุมยังคงเป็นยุทธศาสตร์โลกาภิวัตน์พัฒนา ซึ่งเดินตามฉันทามติแห่งวอชิงตัน หน่วยราชการที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญในกระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจเลือกเส้นทางการพัฒนาดังกล่าวนี้ ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงการคลัง กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงคมนาคม และธนาคารแห่งประเทศไทย ในขณะที่ บางภาคส่วนของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ต้องการหันไปสู่เส้นทาง ซึ่งยึดกุมยุทธศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ด้วยเหตุที่เป็นชนกลุ่มน้อยในระบบราชการ จึงไร้พลังในการเปลี่ยนทิศทางการพัฒนา ในขณะที่กลุ่มทุนไทยที่ทรงพลังผสมกับกลุ่มทุนสากลร่วมกันผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจไทยเดินบนเส้นทางที่กำหนดโดยฉันทามติแห่งวอชิงตันต่อไป (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2546)

ตลอดระยะเวลา 40 ปี ที่ประเทศไทยมีการพัฒนาโดยยึดแผนพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ความยากจนในสังคมบรรเทาเบาบางลง จำนวนครัวเรือนยากจน จำนวนคนในสังคมเศรษฐกิจไทยลดลง แต่ทุกครั้งที่เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะ เป็นภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ หรือไม่ว่าจะเป็นภาวะตกต่ำทางเศรษฐกิจ จำนวนครัวเรือนที่ยากจนกลับเพิ่มขึ้น เช่น วิกฤตการณ์คราวนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มครัวเรือนซึ่งอยู่ตรงขอบของเส้นความยากจนจะกระจุกตัวกันอย่างค่อนข้างหนาแน่น เมื่อไรที่เศรษฐกิจรุ่งเรือง ครัวเรือนเหล่านี้ก็พ้นระดับจากความยากจน แต่เมื่อไรที่เศรษฐกิจถดถอยตกต่ำ ครัวเรือนเหล่านี้ก็จะตกมาอยู่ใต้เส้นความยากจนกลายเป็นครัวเรือนยากจน และเมื่อพิจารณาปัญหาความยากจนโดยสัมพันธ์ คือปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ของครัวเรือน จะเห็นว่าเลเวลตามลำดับ (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2544)

ความยากจนหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540
วิกฤตการเงินซึ่งนำสู่วิกฤตเศรษฐกิจของประเทศไทย ใน พ.ศ. 2540 ได้ส่งสัญญาณเตือนเอเชียและโลกถึง “วิกฤตการณ์แห่งการทำลายตัวเอง” ของสังคมที่เป็นอยู่ แต่ดูเหมือนว่าชนชั้นนำของโลกและชนชั้นนำของไทยจะไม่ได้ตระหนักถึงสัญญาณเตือนเหล่านี้

สถานการณ์ภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจสำคัญอีกสถานการณ์หนึ่งของสังคมไทย ก็คือการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 ซึ่งมีเจตนารมณ์ในการปฏิรูปการเมือง แต่กลับทำให้อำนาจผูกขาดในตลาดการเมืองมีมากขึ้น (ปิยะวัติ บุญหลง 2546)

วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 ที่ส่งผลคุกคามสภาพของทุนไทยอย่างรุนแรง ส่งสัญญาณให้กลุ่มทุนไทยสำคัญ ๆ ที่หลุดรอดมาได้รวมตัวกันเข้ายึดกุมการเมืองไทย ในท้ายที่สุด กลุ่มทุนหลักที่อยู่เบื้องหลังรัฐบาลปัจจุบัน เข้าเกาะกุมระบบรัฐสภาได้อย่างเต็มที่ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 เพิ่มอำนาจให้กับนายกรัฐมนตรีมากขึ้นกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อน นอกจากนั้น การกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรว่าต้องจบปริญญาตรี และการนำระบบปาร์ตี้ลิสต์มาใช้ หมายความว่าองค์ประกอบของสมาชิกสภาเอนเอียงไปด้านชนชั้นนำในเมืองมากกว่าชนชั้นล่าง ทั้งในเมืองและต่างจังหวัด ประกอบกับการตรวจสอบจากองค์กรอิสระต่าง ๆ และภาคประชาชนไม่ประสบความสำเร็จดังที่คาดหวังไว้ กลุ่มทุนไทยได้รวมตัวกันเพื่อฉกฉวยโอกาสจากสถานการณ์ใหม่นี้ โดยก่อตั้งพรรคไทยรักไทย และมีแผนการโครงการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยที่ทะเยอทะยานทีเดียว (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2547)

การที่กลุ่มทุนใหม่ที่รอดตายจากวิกฤตเศรษฐกิจกับกลุ่มทุนเก่าที่ยังรักษาสมบัติไว้ได้ ได้ครอบครองทรัพย์สินในสังคมมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้รวม แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยยังไม่มีมาตรการที่สามารถจัดการให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมได้จริง ดังข้อมูลปรากฏว่ากลุ่มคนที่จนที่สุดร้อยละ 20 มีสัดส่วนรายได้เพียงไม่ถึงร้อยละ 5 ของรายได้รวม ในขณะที่กลุ่มคนที่รายได้สูงสุดมีสัดส่วนของรายได้ถึงร้อยละ 55-56 ของรายได้รวมที่น่าเป็นห่วงกว่านั้นก็คือยังไม่มีแนวโน้มที่ชัดเจนใด ๆ ว่าช่องว่างของรายได้นี้จะแคบลง

ตารางที่ 7: สัดส่วนคนจน (ร้อยละของประชากร)

ภูมิภาค	เขต	2529	2531	2533	2535	2537	2539	2541	2542	2543	2544	2545
กรุงเทพฯ	เมือง	15.0	11.7	11.9	4.4	4.1	1.2	1.2	2.2	1.7	1.7	2.2
	รวม	15.0	11.7	11.9	4.4	4.1	1.2	1.2	2.2	1.7	1.7	2.2
กลาง	เมือง	31.0	29.9	22.3	10.8	9.0	5.4	4.7	7.4	7.0	4.9	5.0
	ชนบท	36.0	36.5	27.8	21.8	12.2	6.5	9.4	10.5	10.1	8.0	9.0
	รวม	34.6	34.5	26.1	18.3	11.2	6.1	7.8	9.4	9.0	6.9	7.6
เหนือ	เมือง	35.1	39.2	27.8	19.1	19.1	13.4	14.1	12.1	16.1	18.3	13.5
	ชนบท	48.7	50.1	37.1	36.3	21.2	19.0	17.1	20.7	24.9	21.1	22.1
	รวม	46.0	47.9	35.2	32.7	20.8	17.8	16.5	19.0	23.1	20.5	20.3
ตะวันออก	เมือง	37.4	32.4	31.1	24.6	15.4	15.0	17.2	18.7	20.1	18.8	11.9
	ชนบท	66.5	60.6	48.7	44.1	30.4	26.3	33.3	39.0	38.4	36.7	25.6
	รวม	62.7	56.7	46.1	41.1	28.1	24.5	30.7	35.7	35.3	33.4	23.1
ใต้	เมือง	16.7	17.6	18.6	11.8	10.6	7.1	6.7	9.4	5.7	7.2	4.4
	ชนบท	42.6	36.7	31.7	28.7	19.8	11.2	16.1	17.4	19.9	15.3	11.2
	รวม	37.5	32.9	29.0	25.2	17.8	10.3	14.0	15.6	16.6	13.3	9.6
ทั้งประเทศ	เมือง	25.3	23.7	20.5	12.1	9.9	6.8	7.1	8.5	8.6	8.5	6.4
	ชนบท	52.6	49.7	39.2	35.3	22.9	18.2	22.0	25.6	26.5	23.6	18.9
	รวม	44.9	42.2	33.7	28.4	19.0	14.8	17.5	20.4	21.0	18.8	14.9

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ (สมชัย จิตสุชน, 2547)

อย่างมีนัยสำคัญ (สมชัย จิตสุชน 2547) ช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทก็ยิ่งขยายห่างกันมากขึ้น ดังตารางสัดส่วนคนจนในเมืองกับชนบท

เมื่อหันมาพิจารณาการเข้าถึงที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตขั้นพื้นฐานของคนในชนบทพบว่าที่ดินร้อยละ 70 ของประเทศใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ ที่ดินเกษตรกรรมถูกปล่อยทิ้งรกร้างถึง 30 ล้านไร่ ขณะที่เกษตรกรไม่ต่ำกว่า 5 แสนครอบครัวกลับไร้ที่ทำกิน

ใน “กรุงเทพมหานคร: เมืองโตเดี่ยวตลอดกาลของประเทศไทย” กาญจนา ตั้ง

ชลทิพย์ (2550) ได้วิเคราะห์รูปแบบการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร ที่ชี้ให้เห็นว่ากรุงเทพฯ เป็นเมืองเอกนครหรือเมืองโตเดี่ยว (primate city) มาตั้งแต่อดีต ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้น คือ การเพิ่มขึ้นตามธรรมชาติ การย้ายถิ่นสุทธิ และการขยายเขตพื้นที่ทางการปกครอง เนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นเมืองหลวง เป็นศูนย์กลางในทุก ๆ ด้าน จึงเป็นแหล่งดึงดูดทรัพยากรของประเทศเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน ระบบสาธารณสุข โภคต่าง ๆ การเป็นแหล่งงานและการศึกษา ทำให้คนชนบทย้ายถิ่นเข้า

กรุงเทพฯ มากกว่าพื้นที่อื่น ๆ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองเอกนครที่โตกว่าเมืองอื่นอย่างมากมาโดยตลอด ก่อให้เกิดช่องว่างในการพัฒนาระหว่างกรุงเทพฯ กับพื้นที่อื่น ไม่เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ชนบทเริ่มอ่อนแอลง เพราะคนหนุ่มสาวหลั่งไหลเข้ามาในกรุงเทพฯ เพื่อเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรม มากกว่าจะอยู่ที่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งไม่พอเลี้ยงปากท้อง ส่งผลให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “ชนบทในเมือง” ดังนั้น ภาครัฐควรกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคอื่นอย่างเป็นธรรม ด้วยการปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาเมืองไปยังเมืองขนาดกลางในภูมิภาคต่าง ๆ ดังที่ ฉันทัส เพียรธรรม (อ้างถึงใน กาญจนา ตั้งชลทิพย์ 2550, 33) เรียกว่า “เมืองในชนบท” หรือเมืองที่สามารถเป็นศูนย์กลางการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นของตนเอง เป็นศูนย์กลางการค้าขายและทำรายได้ให้แก่ท้องถิ่น โดยไม่ต้องพึ่งส่วนกลาง และสามารถเป็นศูนย์กลางการศึกษาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการพัฒนากษัตริศนกร (agrimetro) ซึ่งเป็นแนวทางพัฒนาภาคแนวใหม่ ที่เสนอโดย Friedmann และ Douglas (อ้างถึงใน กาญจนา ตั้งชลทิพย์ 2550, 33) เพื่อลดช่องว่างการพัฒนาระหว่างกรุงเทพฯ มหานครกับพื้นที่อื่น และอาจช่วยลดการโตเดี่ยวของกรุงเทพฯ มหานคร เป็นการกระจายการเติบโตไปยังภูมิภาคอื่น และสร้างความเข้มแข็งแก่พื้นที่ในเขตอื่น ๆ โดยเฉพาะภาคชนบท (กาญจนา ตั้งชลทิพย์ ใน วรชัย และสุริย์พร 2550, 18-35)

จะเห็นได้ว่า กรุงเทพฯ และชนชั้นกลางเป็นตัวดูดทรัพยากรจากชนบท และชนชั้นล่างมาทั้งสิ้น ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “ในเมืองมีชนบท ในชนบทมีเมือง” แล้วนำไปสู่ความ

ขัดแย้งกัน อาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งนั้นไม่ใช่เพียง แค่ความขัดแย้งของเมืองและชนบท แต่เป็นความขัดแย้งในระดับโครงสร้างทางสังคม เนื่องมาจากการพัฒนาประเทศสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วยความไม่พร้อม จึงนำไปสู่ปัญหาเชิงโครงสร้าง จากปรากฏภาพพิเศษในหัวข้อ “ทิศทางการประเทศไทยในพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมโลก” ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2552) นักเศรษฐศาสตร์ กล่าวถึงปัญหาของการเป็นสมัยใหม่ในแบบตะวันตกซึ่งประเทศไทยและหลาย ๆ ประเทศกำลังเผชิญอยู่ และปัญหาและข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทย มีประเด็นสำคัญดังนี้

จากอดีตถึงปัจจุบัน นักวิชาการและปัญญาชนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้นำเสนอภาพและเส้นทางของวัฒนธรรมชุมชน ขาดการศึกษาและทำความเข้าใจชาวบ้าน และมีได้สนใจในพลังของพวกเขา ต่อมาเมื่อตะวันตกแผ่อิทธิพลเข้ามาหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม จึงหันไปศึกษาและชื่นชมตะวันตก จนเกิดเป็นปัญหาแบ่งแยกแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ของไทยออกเป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก เสนอโดยชนชั้นนำ คือ รับความเจริญทางเทคโนโลยีและทางเศรษฐกิจแบบตะวันตก แต่รักษาไว้ซึ่งรัฐและวัฒนธรรมแบบจารีต และแนวทางที่สองต้องการให้ประเทศเปลี่ยนทุกอย่างให้ทันสมัยแบบตะวันตก (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2552)

ระบบจารีตประเพณีที่เคยเป็น สิ่งควบคุมโครงสร้างทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเกิดภาวะสมัยใหม่ (modernity) ดังนั้น โครงสร้างทางสังคมไทยแบบเดิมจึงหายไปเพราะปัจจัยเศรษฐกิจหลัก ในขณะที่ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเมือง บริโภคและใช้ทรัพยากรจากชนบท และมีรายได้เพิ่มขึ้น แต่

นโยบายรัฐตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 5 กลับทำให้ชาวนาต้องเป็นหนี้รัฐ โดยการกู้เงินผ่านธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ชาวนาเป็นหนี้เงินกู้ และต้องกู้ยืมระบบมาใช้ในระบบให้ ธกส. ผู้ได้ประโยชน์คือพ่อค้าคนกลาง เจ้าของโรงสี ทำให้ความคาดหวังของชาวนาชนบท (expectation) เพิ่มขึ้น เพราะสิ่งที่เคยเก็บกินได้น้อยลง จึงต้องการเงินมากขึ้น ความคาดหวังทางการศึกษาของลูกเพิ่มขึ้น ต้องการเพียงให้ลูกจบวิทยาลัยครู ไม่อยากให้ลูกเป็นชาวนา เพราะเป็นอาชีพที่ทำงานหนักและต่ำต้อย มีงานวิจัยด้านการศึกษาเกี่ยวกับพ่อแม่ส่งให้ลูกเรียน เพื่อให้หลุดพ้นออกจากอาชีพชาวนาในระบบ

ผลงานวิจัยของสมภพ มานะรังสรรค์ พบว่า ครอบครัวชาวนาจะไม่ยอมเป็นชาวนาอีกแล้ว และที่ดินก็ขายออก กรรมสิทธิ์ในที่ดินหายไป เอกสิทธิ์ก็หายไป เหมือนดังที่มหาตมะคานธีเคยกล่าวไว้ว่า “ไม่มีที่ดินก็ไม่มีทุกอย่าง” จากการสำรวจการครอบครองที่ดินยุคใหม่ใน *สองนคราฯ* กล่าวถึง productivity ของเกษตรกรไทยว่ามีการถือครองที่ดินด้วยชาวนาเอง แต่ถ้าสังคมไทยขายที่ดิน ประชาชนก็จะเติบโตง่ายขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า นับจาก พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน ชนบทไทยเปลี่ยนไปมาก ความเป็นชนบทแท้แทบจะหายไป สิ่งที่มีอยู่คือสังคมลักษณะกึ่งชนบทกึ่งเมือง หมู่บ้านและตำบลกลายเป็น อบต. จากนโยบายการจัดตั้ง อบต. ขึ้นใน พ.ศ. 2537 ซึ่งขยายจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ต่อจากนั้นตามด้วยการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีโดยตรงใน พ.ศ. 2543 การเลือกตั้งนายก อบต. และนายก อบจ. โดยตรง

ทั่วประเทศ เริ่มใน พ.ศ. 2546 แม้ว่าขณะนี้จะมีอายุได้ไม่ถึงสิบปี แต่ก็ควรนับเป็นการปฏิวัติการเมืองการปกครองในเขตต่างจังหวัดครั้งใหญ่ของประเทศในรอบหนึ่งศตวรรษ การพัฒนากายภาพเมืองส่งผลให้ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากเรือนไม้กลายเป็นเรือนอิฐ การให้ความสำคัญกับระบบสาธารณูปโภคมากกว่าการปฏิรูปการเกษตร ก่อให้เกิดการเปลี่ยนถนนเดินเท้าลูกรังเป็นถนนคอนกรีต มีระบบน้ำประปา ไฟฟ้าทั่วทุกหมู่บ้านและตำบล

รายได้ครัวเรือนที่เคยมาจากภาคการเกษตรกลายเป็นรายได้ที่มาจากแหล่งอื่นมากกว่า ชนบทและเมืองที่อยู่ห่างเหินกัน กลัปลัดชิดกันมากขึ้น เปลี่ยนจากการเดินทางด้วยการเดินเท้าเป็นใช้รถอีแต่นและมอเตอร์ไซด์ จากจบการศึกษาเพียงประถมสี่หรือประถมเจ็ดกลายเป็นมีผู้จบมัธยมศึกษาตอนปลายและปริญญาตรีในทุกหมู่บ้านหรือตำบลมีคนกำลังเรียนปริญญาตรีอย่างน้อยหนึ่งคน เปลี่ยนจากรับฟังการเมืองผ่านการพูดคุยกันเองกลายเป็นอาศัยสื่อ ทุกหมู่บ้านมีวิทยุ, โทรทัศน์ ทุกครัวเรือนจากที่เคยสนใจแต่ข่าวท้องถิ่นกลายเป็นสนใจข่าวระดับชาติมากขึ้น จากมีแค่ อบต. ยุคแรกเริ่มกลายเป็น อบป. อยู่เต็มชนบท จากที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านก็กลายมาเป็นหัวหน้าของนักการเมืองและ ส.ส. จากหมู่บ้านและตำบลที่มีงบประมาณน้อย กลายเป็นงบประมาณอย่าง SML หรือหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท “เงินกำลังไหลมา ไหลมา” แต่ทุกอย่างเป็นปัญหาเฉพาะหน้าไปหมดสำหรับคนชนบท ส่วนปัญหาเฉพาะหน้าของนักการเมืองก็คือการเลือกตั้ง คนชราส่วนใหญ่ในหมู่บ้านกลายเป็นคนเลี้ยงเด็ก ส่วนพ่อแม่ของเด็กไปทำงานไกลถึงในเมือง ชนบทในเวลานี้มีแนวโน้ม

ที่จะเป็นปัจเจกชนได้มากขึ้น เป็นชนชั้นกลาง
ได้มากขึ้น เป็นผู้เจรจาต่อรองได้มากขึ้น
ทั้งหมดนี้เป็นเงื่อนไขฐานที่รอคอยการมาถึง
ของทักษิณานิยม หรือทักษิณนิยม

สำหรับวิกฤตทางชนชั้นซึ่งเป็นสาเหตุ
ของปัญหาทางการเมืองนั้น ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
(2552) อาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้วิเคราะห์ใน
มุมมองทางเศรษฐกิจไว้ในการเสวนาเรื่อง
“ทิศทางประเทศไทยในมุมมองภาคการเมือง
เศรษฐกิจและสังคม” โดยกล่าวถึงวิกฤติเชิง
โครงสร้างทางสังคมของไทย มีเหตุมาจาก
พื้นฐาน 4 ประการ คือ

วิกฤตทางชนชั้น ทั้งที่ไทยเป็นประเทศ
อุตสาหกรรมใหม่ระดับกลาง แต่กลับมีสัดส่วน
ของคนรวยสุดและคนจนสุดถึง 14-15 เท่า
นอกจากนี้ยังมีประชากรประมาณ 1 ล้านคนที่
อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ประมาณ 12 ล้านคน มี
การศึกษาต่ำกว่าชั้นประถม และมีประมาณ 7
ล้านคนที่มีการศึกษาเท่ากับระดับชั้นประถม
คิดรวมเป็นสัดส่วนประมาณ 20 ล้านคนจาก
ประชากรทั้งหมด ซึ่งคนจำนวนนี้เป็นผู้มีสิทธิ
เลือกตั้งที่ไม่เข้าใจความซับซ้อนของการเมือง
โลกาภิวัตน์ ทุนนิยม สนใจแต่ว่าจะอยู่รอด
อย่างไร วิกฤตชนชั้นจึงเป็นโอกาสของนัก
การเมืองที่จะเข้ามาเสนอผลประโยชน์ให้แก่คน
รากหญ้าทำให้เกิดปัญหาและช่องว่างระหว่าง
คนจนกับคนรวยห่างกันมากยิ่งขึ้น

วิกฤตทางโครงสร้างการผลิต และ
ประชากร ที่เคลื่อนย้ายจากภาคเกษตรไปสู่
อุตสาหกรรมอย่างรุนแรง รวดเร็ว วิถีเกษตร
แบบพอมีพอกินถูกละทิ้ง ชุมชนชาวนาร้อยละ
90 ไม่ได้ทำนาเอง แต่มีการว่าจ้าง ไม่มีผู้ฉาง
ลานตาก ขายข้าวเปลือกซื้อข้าวสารกิน กำลัง

แรงงานรุ่นใหม่หนีจากภาคเกษตร เหลือแต่
คนอายุ 50 ปีขึ้นไป ที่ดิ้นรายเล็กรายย่อยถูก
ขายออกไป ขณะที่ประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกกำลัง
แสวงหาที่ดินเพื่อปลูกพืชส่งกลับประเทศ
สร้างความมั่นคงทางอาหารให้ประชากรของตน
นักวางนโยบายของไทยกลับไม่เคยใส่ใจว่าใน
อนาคตคนจนในประเทศจะมีข้าวกินหรือไม่

การเปลี่ยนผ่านจากชุมชนชาวนาสู่
ชุมชนโรงงาน ซึ่งชุมชนโรงงานนี้ไม่มีอยู่ในแนว
ความคิดและแผนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง

ทุนนิยมหล่อหลอมให้คนในสังคมมุ่ง
แข่งขันกัน กระตุ้นการใช้จ่าย เกิด *ลัทธิปัจเจก*
บุคคล รุนแรง ทุกคนหากินเอาตัวรอด คนรวย
คือคนดี

เมล็ดพันธุ์ทั้งสี่ประการดังกล่าวคือ
สาเหตุที่ก่อให้เกิดวิกฤตทางสังคม

ส่วนวิกฤตเศรษฐกิจเกิดจากแนวทาง
การพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างภาคเกษตรและ
อุตสาหกรรม การคลังทุนนิยมเสรี และวิกฤต
โครงสร้างทุนนิยมโลก ขณะที่วิกฤตการเมือง
เป็นส่วนผสมของวิกฤตเศรษฐกิจและวิกฤต
สังคม เวลานี้การเมืองไทยอยู่ในระบบซึ่งเป็น
ส่วนผสมของเงินกับปืน หากลงตัวก็อยู่ได้นาน
เงินเป็นศูนย์กลางของอำนาจ เมื่อนำเงินลง
ไปในกลุ่ม 20 ล้านคน ก็เกิดทุนนิยมผสม
วัฒนธรรมศักดินาขึ้นมากลายเป็นทุนนิยม
สามัญ (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ 2552)

ระบอบทักษิณและประชานิยม

รากเหง้าทางสังคมที่ลำดับมาข้างต้น ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “ต้องการทักษิณ” เพราะเดิม
ชนบทมีแต่การเมืองท้องถิ่น เมื่อมีทักษิณเข้า
มา ทำให้ชนบทมีการเมืองระดับชาติเข้ามา
เกี่ยวข้อง ใน *ทักษิณ-ประชานิยม* (2549)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ เสนอว่า หลังจาก พันด้าตรวจโททักซิครองอำนาจชนบทไทย ได้ ทำให้เกิดทักษิณาประชานิยมในชนบท ภายใน 4-5 ปี โดยทักษิณาประชานิยมมิได้ สนใจแต่เพียงระบบอุปถัมภ์เท่านั้น หากแต่ยัง สนใจหลักการประชานิยม-นโยบาย (หมู่บ้าน SML/30บาท/พักชำระหนี้ /กองทุน) และการบูรณาผู้นำ (ทักษิณ)

แนวทางการพัฒนาแบบ “ประชานิยม เพื่อทุนนิยม” ของรัฐบาลทักษิณ นับเป็นการ ริเริ่ม “คิดใหม่ ทำใหม่” ดังที่ อัมมาร สยามวาลา (อ้างถึงใน เกษียร เตชะพีระ 2547) เคย วิเคราะห์ตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้งทั่วไปต้น พ.ศ. 2544 ว่าหลักนโยบาย “ประชานิยม” ของพรรค ไทยรักไทยนับเป็นการทำให้เศรษฐกิจการ เมืองไทยกลายเป็นแบบละตินอเมริกาครั้งแรก อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน (เกษียร เตชะพีระ 2547, 150-151)

ทักษิณคิดชุดเรื่องการเมืองเบื้องหลัง แนวทางประชานิยมเพื่อทุนนิยมแต่แรกว่าจะ ช่วยซื้อสันติสุขทางสังคม (social peace) จากชนชั้นล่าง อันเป็นเงื่อนไขจำเป็นแก่ความ มั่นคงและความมั่งคั่งในการลงทุนของชนชั้น นายทุน และนี่คือที่มาทางการเมืองของโครงการ สวัสดิการสังคมและประชานิยมเพื่อกระตุ้นการ บริโภคของมวลชนระดับรากหญ้าต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค กองทุน หมู่บ้านละล้าน พักหนี้เกษตรกร สินเชื่อ SMEs บ้านเอื้ออาทร คอมพิวเตอร์เอื้ออาทร ประกันภัย เอื้ออาทร ฯลฯ การออกเงินสินเชื่อจากภาครัฐ ให้ชาวบ้านชนบทนำไปจับจ่ายหาซื้อสินค้า คงทนในประเทศ เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถ ปิคอัพ โทรศัพท์มือถือ เครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น ถือเป็นนโยบายที่ “ออกแบบมาช่วยคนรวย

โดยดูให้เหมือนช่วยคนจน” แต่ที่ไปลึกและไกล กว่านั้นมาก คือ นโยบาย “แปลงสินทรัพย์ให้ เป็นทุน แปลงศาสนาให้ เป็นเจ้าแก้ว” ซึ่ง สินทรัพย์ที่ตกเป็นเป้าหมายในการถูกแปลง เป็นทุนก็คือ “ที่ดิน” (เกษียร เตชะพีระ 2547, 151-152)

ผลลัพธ์รวมของนโยบายแปลงสินทรัพย์ เป็นทุน ซึ่งเป็นแก่นแกนของแนวทางการพัฒนา แบบประชานิยม จึงสอดคล้องลงตัวกับตรรกะ เป้าหมายของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยแท้ นั่นคือ ทำทุกอย่างให้เป็นสินค้า และทำให้ ชาวนาหมดสิ้นความเป็นชาวนา โดยหลุดจาก พันธะชุมชนที่ปกป้องยึดเหนี่ยวและพันธนาการ ดน กลายเป็นปัจเจกชนที่ต้องลงสนามแข่งขัน และเสี่ยงในตลาด จนเหลือผู้ประกอบการที่เข้ม แข็ง แข่งชนะ และประสบความสำเร็จน้อยราย ขณะที่ส่วนใหญ่อ่อนแอ พ่ายแพ้ล้มเหลว ล้ม ละลายกลายเป็นแรงงานรับจ้างหรือ กรรมกรมาชีพในที่สุด (เกษียร เตชะพีระ 2547, 156-157)

องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผลของ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และการกระจายอำนาจ สู่ท้องถิ่น อธิบายวิธีคิดการบริหารจัดการแบบ เสรีนิยมใหม่ (neo-liberalism) ตัวแบบทาง เศรษฐกิจระหว่างรัฐกับชนบทมีหลายตัวแบบ การพูดถึงกองทุนหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นว่า เศรษฐกิจปี 2535 เป็นเรื่องของการพูดถึงความ ต้องการก้าวพ้นจากระบบพรรคผสม จึงเกิด รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 สิ่งที่พรรคไทยรักไทย ทำ มาจากสิ่งที่ทักษิณเลือกที่จะขับเคลื่อน ชาวนาเปลี่ยนจากผู้ผลิตประมุขเป็นผู้ผลิต ทุติยภูมิ ทำให้ชาวนาเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneur) ทำให้เกิด SML กองทุนหมู่บ้าน การ พยายามหาตัวแบบในการพัฒนาประเทศแบบ

ใหม่ สิ่งที่ทัศนิกชนทำมีความเป็นประชานิยมสูง จากชนบทเปลี่ยนเป็นเมืองกึ่งชนบท รัฐบาล ทัศนิกชนขายนโยบาย และประชาชนผู้มีสิทธิ เลือกตั้งเป็นผู้ซื้อนโยบาย เป็นการเมืองเชิง นโยบาย

สรุป: พื้นฟูบูรณะชนบทในฐานะจุดค้ำจุน เพื่อแก้วิกฤต

ในระดับหนึ่ง เราจึงอาจตั้งข้อสังเกตเบื้องต้น ได้ว่าการระบอบที่ปัจจัยความขัดแย้งในระดับ โครงสร้าง จะเป็นโจทย์เริ่มต้นอย่างสำคัญในการทำความเข้าใจพัฒนาการของวิกฤตการณ์ ครั้งนี้ และโดยพื้นฐานดังกล่าว จุดค้ำจุนใด ๆ ที่จะนำมาพิจารณา จะต้องเป็นปัจจัยอย่างมีนัย สำคัญที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง หรือ ปรับรื้อในระดับโครงสร้าง และต้องไม่ใช่ปัจจัย ที่ขัดแย้งตกเถียงกันในระดับพื้นผิว อาทิ การ นิรโทษกรรม หรือแก้ไขรัฐธรรมนูญบางมาตรา ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างที่น่าเสนอนี้ มิได้หมายถึงเพียงความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง อันสืบเนื่องจากวิธีการผลิตหรือผลประโยชน์ ทางเศรษฐกิจระหว่างกลุ่มทุนใหม่กับกลุ่มทุน คักดินาเดิม กลุ่มอำนาจเก่า (อำมาตย์) กับกลุ่ม อำนาจใหม่ (นักการเมือง) อย่างที่ได้มีการเสนอ ถกเถียงอยู่ในปัจจุบัน ทว่าหมายรวมไปถึง ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างพื้นฐานของปัจจัย การผลิตที่แปลกแยกระหว่างเมือง-ชนบท โครงสร้างพื้นฐานของความคิดความเชื่อและ การผลิตซ้ำเชิงอุดมการณ์ของระบบศีลธรรม และจริยธรรม ตลอดจนจนถึงโครงสร้างพื้นฐาน ทางสังคม ประชากร และการศึกษา ทั้งหมดนี้ ได้รับผลกระทบและสะสมความขัดแย้งเพิ่มขึ้น ทีละน้อยตลอดช่วงประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ของไทย

ประสบการณ์ในสังคมอื่นหรือในบางยุค สมัยของไทยเอง ที่อาจนำมาเป็นกรณีศึกษา เทียบเคียง ได้แก่ การพยายามทำความเข้าใจ วิกฤตการณ์ทางสังคมและการเมืองของยุโรป ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนถึงต้น คริสต์ศตวรรษที่ 20 แม้ความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์ และอุตสาหกรรมจะรุ่งเรืองอย่าง ยิ่ง แต่สังคมยุโรปกลับตกอยู่ในท่ามกลาง ปัญหาทั้งทางสังคมและการเมือง สถาบันหลัก ทางการเมืองถูกทำลายและสั่นคลอน เกิดความ ขัดแย้งขยายตัวในวงกว้าง ผู้ปกครองส่วนหนึ่ง เชื่อว่าปัจจัยหลักมาจากการเผยแพร่ลัทธิ การเมืองของฝ่ายตรงข้าม หรือการคุกคามจาก ประเทศคู่สงครามเดิม ทว่าเมื่อกาลเวลาล่วง ผ่านไป จึงได้ยอมรับกันว่าความระส่ำระสาย ก่อนหน้านั้นเป็นผลิตผลโดยแท้ของปัญหาเชิง โครงสร้าง อันสืบเนื่องจากการขยายตัวในวิถี การผลิตและการแข่งขันที่พยายากรอันเป็นปัจจัย พื้นฐานของการดำรงชีพระหว่างเมืองและชนบท ระหว่างภาคอุตสาหกรรมและภาคการเกษตร คนพลัดถิ่น แรงงานเด็ก ไร่นารกร้าง ศีลธรรม เสื่อมทราม คนยากจนเร่ร่อน ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ เป็นปัญหาปลายเหตุ แม้หลายประเทศจะ พยายามปรับตัวสู่รัฐสวัสดิการและประชานิยม แบบอ่อน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ในหลายประเทศต้องจบลงด้วยการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองอย่างรุนแรงนองเลือด ในซีกโลก ตะวันออกเอง กบฏชาวนา และการลุกฮือของ มวลชนชั้นล่างหลายต่อหลายกรณีมิใช่ปัญหา ที่มาจากปัจจัยทางการเมือง ทว่ามี สาเหตุจาก การปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างครั้งสำคัญอันส่ง ผลกระทบต่อผู้คนจำนวนมาก ขบวนการพระ ศรีอารีย์ โดยเนื้อแท้ก็เป็นเพียงการเคลื่อนไหว ทางศาสนาเชิงสัญลักษณ์ โดยมีสาเหตุแท้จริง

จากความพิถีพิถันเชิงโครงสร้าง ทั้งในทางเศรษฐกิจหรือที่ดินทำกิน

กล่าวเฉพาะวิกฤตการณ์ในสังคมไทยปัจจุบัน จุดคานงัดสำคัญที่จะต้องสอบถามระบุชี้แจงอาจจำเป็นต้องย้อนกลับไปดูพัฒนาการที่เกิดขึ้นกับชนบทไทยในช่วงห้าทศวรรษของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ดังที่ได้สรุปไว้ในเอกสารรายงานข้างต้น กระบวนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการในสังคมไทย และส่วนใหญ่ส่งผลกระทบต่อภาคชนบทรุนแรงกว่าในสังคมเมือง ผลกระทบเหล่านี้ทำให้ผู้คนในชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ในฐานะที่ไม่อาจพึ่งพาตนเองในการดำรงชีพอย่างปกติสุขเช่นที่สามารถทำได้ในอดีต สถานะที่ต้องพึ่งพาการช่วยเหลือในการผลิตและดำรงชีพจากภายนอกนี้เอง ได้พัฒนาไปสู่การพึ่งพาทางสังคม และการพึ่งพาทางการเมืองในที่สุด ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองและชนบทเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (อย่างเสียเปรียบ) ในอดีต มาเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพา (เอาวัดเอาเปรียบ) อันทวีสะสมจนในที่สุดนำไปสู่ความขัดแย้ง และรอยคอยการเยียวยามาโดยตลอด ฐานเชิงโครงสร้างนี้เองจึงทำให้ชนบทไม่มีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และพร้อมที่จะเปิดรับอย่างเต็มที่กับนโยบายสังคมสงเคราะห์ ประชานิยมสวัสดิการสังคม ฯลฯ โดยไม่มีข้อต่อรองมากนัก

โดยพัฒนาการดังกล่าวข้างต้น จุดคานงัดสำคัญในการเปลี่ยนแปลงวิกฤตที่ไม่อาจปฏิเสธได้จึงอยู่ที่การฟื้นฟูบูรณะชนบท แม้ว่าจะในทางทฤษฎี การระบุชี้จุดคานงัดคือการแสวงหาความได้เปรียบเชิงกล ที่จะขับเคลื่อนให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ โดยใช้

พลังหรือความพยายามเพียงเล็กน้อย ทว่าข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่เฉพาะหน้า ดูอาจต้องใช้ความพยายามอย่างมหาศาลในการปรับหรือเปลี่ยนแปลงที่ยังไม่อาจเห็นผลสำเร็จได้ในทันทีทันใด ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ด้วยเหตุที่ภาคชนบทคือที่อยู่ของผู้คนส่วนใหญ่ ฉะนั้นการขับเคลื่อนใด ๆ ที่จะกระทำในชนบท หากได้รณรงค์ให้การศึกษาและอาวุธทางปัญญาอย่างถึงพร้อม ย่อมจะเป็นขบวนการขับเคลื่อนที่มีพลังยิ่ง อีกทั้งยังเป็นการขับเคลื่อนที่มีส่วนร่วมโดยตรงของประชาชนส่วนใหญ่

ทฤษฎี สองนคราประชาธิปไตยยังสามารถใช้อธิบายความขัดแย้งของการเมืองในช่วงนับแต่ปี 2549 ถึงปัจจุบันได้ *สี่เหลี่ยมก็คือเมือง + เมืองในชนบท สีแดงคือชนบทในต่างจังหวัด + ชนบทในเมือง* การแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมระหว่างชนบทกับเมืองคือเงื่อนไขหลักในการพัฒนาการเมืองจากนี้ไปอีกหนึ่งทศวรรษ

การพัฒนาประเทศตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ทำให้ภาคชนบทเป็นผู้แบกรับภาระและรับค่าใช้จ่ายหรือรับความเสียหายอันเกิดจากการพัฒนา ชนบทได้เสียสละเพื่อการเติบโตของเมืองอย่างมหาศาล จนอยู่ในสภาพอ่อนเปลี้ยและพึ่งพิงเมือง การพัฒนาประเทศแบบไทยนั้นโดยเนื้อแท้ก็คือการเอาทรัพยากรและแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมืองมาเกือบตลอด เริ่มตั้งแต่เราอาศัยข้าวเป็นสินค้าออกอันดับหนึ่งในยุครัชกาลที่ 5 ต่อมาเมื่อพืชไร่อื่นเพิ่มเติมในรายการส่งออกสำคัญ เป็นเช่นนี้อยู่นานจนถึงยุคพลเอกเปรมที่ การส่งออกสำคัญกลายเป็นการส่งสินค้าอุตสาหกรรมแทน

เริ่มจากแปรที่ราบภาคกลางให้เป็นทุ่งนา มหาศาล (พื้นที่ไร่นาเพิ่มจากห้าล้านไร่ในสมัย รัชกาลที่ 5 เพิ่มเป็นประมาณ 130 ล้านไร่ ใน ปัจจุบัน: การพัฒนาแทบจะเป็นการบุกทำลาย ป่า เอาป่าเกือบทั้งประเทศจากที่ราบภาคกลาง ขยายไปที่ราบลุ่มแม่น้ำในภาคเหนือและใต้ และต่อมาในยุคของการ “พัฒนา” ประเทศ อาศัยเส้นทางบกที่ใช้ในการต่อสู้กับพรรค คอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) เข้าสู่ ภาคอีสาน ปากลายมาเป็นไร่นามหาศาล การ ดุดขับแย่งชิงเอาทรัพยากรและแรงงานจาก ชนบทเข้าสู่กรุงเทพ ฯ และเมืองใหญ่อื่น ๆ เป็นไปอย่างรวดเร็วยิ่ง

ในยุคที่ประเทศไทยเริ่ม “พัฒนา” การ ล่มสลายของชนบทไทยเพื่อรองรับการพุ่งตัว ขึ้นมาของกรุงเทพ ฯ และเมือง เป็นไปอย่างรวดเร็ว สังคมไทยทำสิ่งที่ยุโรปทำราวสอง ศตวรรษ (ราว ค.ศ. 1500 ถึง ค.ศ. 1700) ภายในเวลาไม่เกินสามสิบปี (จาก พ.ศ. 2505- 2529) เท่านั้น การพัฒนาทำให้กรุงและเมือง อ้วนพี ส่วนชนบทนั้นกลับซบเซาเป็นอย่างยิ่ง ที่จริง ชนบทเปลี่ยนไปเร็วมากหากเทียบกับ อดีต แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นน้อยและช้าไม่ ทันการณ์ยิ่ง เมื่อเทียบกับกรุงเทพ ฯ และเมือง ใหญ่ที่ รุดหน้า “พัฒนา” ไปอย่างรวดเร็ว หลังจากการพัฒนาแบบวางแผน ประเทศไทย มีเครือข่ายถนนเข้าไปชนบทถึยิบ ทว่า แทบ ไม่ได้พัฒนาการผลิตในชนบทควบคู่ไปด้วย (ผลิตภาพต่อไร่หยุดชะงักมาร่วมร้อยปี การ ชลประทานมีเฉพาะภาคกลาง การผลิตที่ใช้ปุ๋ย และเครื่องจักรเพิ่งมาเริ่มไม่นาน หลังจากหยุด ชะงักไปร่วมร้อยปี) โดยเฉพาะที่ อีสาน ภาวการณ์ดูจะลำบากที่สุด เหตุนี้อีสานจึงเป็น ดินแดนเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญเสมอ

กล่าวคือ เคยเป็นฐานที่มั่นของขบวนการเสรี ไทยในต่างจังหวัด ครั้งหนึ่งเป็นจุดเริ่มของ สงครามประชาชนและเป็นที่มั่นสำคัญที่สุด ของ พคท. และปัจจุบันเป็นฐานของ “สีแดง” ใน ชนบท เป็นต้น

ผลลัพธ์ของการทอดทิ้งชนบท คือ ความยากจน และการที่ที่ดินบุกเบิกใหม่ ๆ (ป่า) เริ่มหมด (โดยเฉพาะการปิดป่าโดยพลตรีสนั่น สมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายก รัฐมนตรี) ได้ผลักดันชาวบ้านจำนวนมาก โดยเฉพาะจากอีสานและเหนือเข้ามาเป็น แรงงานราคาถูกใน กทม. และเมืองใหญ่ และ ต่อมาไปยังต่างประเทศด้วย ก่อให้เกิดปัญหา “ชนบทในเมือง” หรือคนจนในเมือง ลูกจ้างและ กรรมกรในโรงงานอาจไม่อยู่ในกลุ่มนี้ แต่ที่ แน่ ๆ คือ วินมอเตอร์ไซด์ แท็กซี่ และคนจรจัด ตามสนามหลวงอยู่ในกลุ่มนี้ ชนบทภาคใต้อาจ ไม่อยู่ในภาพที่วาดไว้ข้างต้นนี้มากนัก เพราะ ปรับตัวเป็นสวนยางที่นำรายได้มาให้ค่อนข้าง พอเพียง อีกประการหนึ่งถนนหนทางในภาค ใต้ไม่หนาแน่นและเข้าถึงทุกหมู่บ้านง่ายตาย แบบภาคอีสาน ผลก็คือแรงดันให้ชาวชนบท ภาคใต้ออกมาจากถิ่นมีน้อยกว่า เว้นแต่มาเรียน ต่อที่กรุงเทพ ฯ ค่อนข้างมาก ส่วนภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เช่น นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทร ปราการ สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ชลบุรี ระยอง ตราด ฯลฯ) แปรเป็นเกษตรกรรมที่ค่อนข้าง ทันสมัยและเลี้ยงตัวได้ (สวนผลไม้ ดอกไม้ ไม้ตัด ป่าและสวนยาง ประมง) และกลายเป็น เขตอุตสาหกรรม (โดยเฉพาะระยอง ชลบุรี แต่กั รวมถึงอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี และบรรดา สมุทรทั้งหลาย) หรือ กลายเป็นเขตที่อยู่อาศัย ใหม่ของคนทำงานในกรุงเทพ ฯ ด้วย (บ้าน

จัดสรร) ตรงนี้อาจอธิบายได้ว่าทำไมสีแดง จึงมี หนาแน่นที่อีสานและเหนือ ส่วนสีเหลืองใน ชนบทหรือต่างจังหวัด มีมากในภาคตะวันออก

แม้คนชนบทที่อยู่ใต้เส้นความยากจน จะน้อยลง แต่จากการสำรวจพบว่ายังมีความ เหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทมาก แม้ชาว ชนบทมีเงินจ่ายมากขึ้นและมีที่จริงมากขึ้นด้วย ระหว่างเมืองที่ศรีวิไล การพัฒนาเช่นนี้เองที่ได้ ต้อนรับทักษิณ-ประชานิยม และยังสนับสนุน รอคการกลับมาอีกจนถึงทุกวันนี้

ที่เห็นชัดที่สุดน่าจะเป็นที่อีสานและ เหนือที่ยังยากจน ล้าหลัง และอมทุกข์อยู่มาก หมู่บ้านเกือบทั้งหมดเหลือแต่คนแก่กับเด็ก คนในวัยหนุ่มสาว (15-34 ขวบ) แทบไม่เหลือ หากดูโดยผิวเผิน หมู่บ้านและตำบลของอีสาน และเหนือในทุกวันนี้ ดูเป็นเมืองเล็ก ๆ ใต้ มี ถนน มีไฟฟ้า มีประปา มีร้านค้าจำนวนหนึ่ง ร้าน อาหาร ร้านของชำ ไม่เคยขาด มีโรงเรียน สถานพยาบาล หรือโรงพยาบาล มีครู หมอ ข้าราชการ นักเรียน มากขึ้นเยอะ เมื่อเทียบกับ สามสิบปีที่แล้ว มีการใช้จ่ายเงินมากขึ้น หมุน เวียนอยู่ในเขต “กึ่งชนบท-กึ่งเมืองเล็ก” อย่าง นั้นบ้าง แต่ความจริงแล้ว เขตเหล่านั้นไม่ได้เป็น เขตการผลิตที่สลักสำคัญอีกแล้ว เป็นเพียง “นิคม” เท่านั้น เวลานี้ ประชากรในเขตซึ่งเรียก ว่า “ชนบท” มีราวร้อยละ 60 แต่สัดส่วนการผลิต ของภาคเกษตรมีไม่ถึงร้อยละ 10 ของรายได้ ประเทศ หากดูที่การส่งออกก็จะยิ่งน่าตกใจ ปัจจุบัน ประเทศไทยในแง่หนึ่งเป็นอุตสาหกรรม แน่ ๆ เพราะเกือบร้อยละ 90 ของรายได้ จากการส่งออก มาจากสินค้าอุตสาหกรรม- ทัศนกรรมทั้งสิ้น เราเป็นประเทศอุตสาหกรรม ที่คนส่วนใหญ่ยังเป็นเกษตรกรแต่ทำงานไม่ เต็มเวลา ทำงานอย่างอื่นเสริมด้วยแม้แต่ใน

ชนบทเอง และในหลายส่วนของประเทศ ชนบทไม่ได้เป็นที่อยู่ของผู้ผลิตแล้ว เป็นเพียง คนแก่ที่เลี้ยงหลายอนูที่บ้าน เป็น “พลาธิการ” ให้กองทัพแรงงานที่ส่งไปจากชนบท ไปสู่ โรงงาน และบริษัทร้านรวง ในกรุงเทพฯ ฯ และ เมืองใหญ่อื่น ๆ เท่านั้น

แต่ขณะเดียวกัน การพัฒนาได้เปลี่ยน ชนบทไปจากเดิมเหลืออัน หมู่บ้านตำบลทุก วันนี้ไม่อาจเรียกว่าชนบทได้ต่อไปง่าย ๆ เพราะ กลายเป็นเมืองเล็ก ๆ หรือเป็น “กึ่งชนบท- กึ่งเมืองเล็ก” เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะนับแต่ มีการตั้ง อบต.ขึ้นมา และมีงบพัฒนาจากรัฐบาล และท้องถิ่นไปลงมากขึ้น นับแต่สมัยรัฐบาล พลเอกชวลิตเป็นต้นมา อบต. ในปัจจุบันน่าจะ มองเป็น “เมืองเล็ก” ได้แล้ว แต่เมืองเล็ก หรือ “ชนบทรูปใหม่” ที่กล่าวมานี้ ไม่ใช่เมืองแบบที่ เกิดในตะวันตก เพราะส่วนใหญ่ล้วนพึ่งตนเอง ไม่ได้ ไม่เป็นหน่วยการผลิตที่สำคัญ ไม่มี รายได้ที่หาหรือผลิตขึ้นมาจากพื้นที่นั้น ๆ มาก มายนัก อยู่รอดได้ด้วยงบประมาณราชการ นานาชนิดที่ไปลง และด้วยเงินที่ส่งมาจากเมือง ใหญ่และต่างประเทศ(ระยะหลังยังมีการแต่งงาน กับชายต่างประเทศ ชาวฝรั่งไม่น้อยในอีสาน คาดว่ามีสตรีไทยในชนบทสามแสนคนที่มีสามี อย่างนี้) ผสมกับศักยภาพในการเลี้ยงตัวเอง ทางด้านอาหารบ้าง เช่น ปลูกข้าวกินเอง หา ผัก หาปลา จากธรรมชาติไม่ยาก ทำให้พออยู่ ได้ ไม่ใช่อยู่อย่างพอเพียง

สิ่งที่หนุ่มสาว หรือ ชายหญิง จากอีสาน และเหนือที่มาทำงานใน กทม. หรือต่างประเทศ เป็นห่วงอยู่ในใจเสมอ คือเมื่อพ่อแม่หรือปู่ย่า ตายายในชนบท ซึ่งกำลังเลี้ยงลูกให้ตนอยู่นั้น เกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ตนจะมีเงินทองเพียงพอที่จะ ให้ผู้สูงอายุเหล่านั้น ไปหาหมอ หรือซื้อหูกยา

ได้พอ และทันกาล หรือไม่ หรืออดเป็นห่วง ไม่ได้ว่าลูกเล็ก ๆ ในชนบทที่เป็นไร่ หรือล้มเจ็บลงนั้น จะได้รับการรักษาพยาบาลที่ดีพอหรือไม่ ยิ่งตนเองหารายได้ได้แค่เพียงพอกับอาหารของเด็กและคนเลี้ยงเด็กเท่านั้น ดังนั้นเมื่อโครงการสามสิบบาทรักษาทุกโรคออกมาจึงเป็นที่ถูกอกถูกใจ ที่จริง โล่งใจ ด้วยซ้ำ ส่วนคนที่อยู่ในชนบทแต่ยังทำงานอยู่ โดยเฉพาะที่ปลูกข้าว และพืชไร่ขาย มักหวนรำลึกถึงคุณทักษิณเสมอ พวกเขาผูกพันประโยชน์ประเภทที่ว่า “สมัยที่ท่านอยู่ในตำแหน่ง ข้าว ก็ราคาดี ยาง ก็ดี พืชไร่ ก็ราคาดีทุกอย่าง ท่านเอาใจใส่ ท่านจำหน่ายข้าว ฯลฯ” เสมอ อีกประเด็นหนึ่งที่ควรเข้าใจ คือ ชาวบ้านในชนบทรูปแบบใหม่ในขณะนี้ อาจมีรถขี่หรือขับ มีรั้วและบ้านที่ก่ออิฐถือปูน มีไฟ มีน้ำประปาใช้ มีลูกหลานเรียนหนังสือ แต่ส่วนไม่น้อยได้ซื้อหรือได้หาสิ่งเหล่านี้มาด้วย “เงินกู้” นานาชนิด เป็นหนี้กันทุกครัวเรือน ความเจริญ ได้มา “ก่อนเวลา” ด้วยการกู้ หรือการนำเอารายได้ในอนาคตมาใช้ก่อนหน้านี้เอง ไม่แปลกใจเช่นกันที่ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยพูดถึงการพักชำระหนี้ของคุณทักษิณ และกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านอย่างชื่นชม ไม่มีวันลืมเลือน นี่เองที่เรากล่าวว่าการพัฒนาแบบ “ทิ้งชนบท” ได้รอคอยคนอย่างคุณทักษิณ และพรรคอย่าง ไทยรักไทย มาเกิด

ชนบทในปัจจุบันแม้จะไม่ยากจนหรือจนแทบตายอย่างแต่ก่อน แต่ก็ยังชักหน้าไม่ถึงหลัง ไม่ตายแต่ไม่โต หรือไม่พิน คนจำนวนไม่น้อยกลายเป็น “คนชั้นกลางระดับล่าง” อย่างที่อาจารย์นิธิเรียก พวกเขาจับ “सार” ทางการเมืองผ่าน “สื่อ” เดียวกับคนในกรุงและในเมืองชนบทรูปแบบใหม่ในอีสานและเหนือไม่ได้้อย่าง

ลำพังโดดเดี่ยว โดยไม่รู้จักโลกภายนอก อย่างเมื่อสามสี่สิบปีที่แล้ว ตรงข้ามทุกครัวเรือนมีพ่อแม่ ลูกหลาน พี่น้อง ผัวเมีย ที่เคยไป หรือกำลังอยู่ในกรุงเทพ ฯ และต่างประเทศ เป็นเรื่องธรรมดา กระทั่งหลายครัวเรือนในทุกตำบลหรือหมู่บ้าน ยังมีสามีภรรยาเป็นชาวต่างประเทศ มีลูกที่เป็นครึ่งไทย-ครึ่งเทศ ชนบทรูปแบบใหม่รู้จักโลก รู้จักคิด รู้จักตรองเป็นตัวของตัวเองมากขึ้นแล้ว เขาหาได้เป็นคน “บ้านนอก” อีกต่อไปแล้ว ที่น่าสนใจแต่เป็นปัญหายิ่งกับสถานการณ์การเมืองไทยในเวลานี้ก็คือ พวกเขาไม่ยอมลืมนคุณค่าคุณทักษิณและพรรคที่ชื่นชอบที่สุดกับนโยบายประชานิยม ผูกพันภักดีกับบุคคลที่ให้กำเนิดนโยบายเช่นนั้น คือ คุณทักษิณ พูดแบบอาจารย์พิชิต คือ “มวลชนรากหญ้าได้ตื่นพื้นขึ้นแล้ว” แต่หากสมมุติฐานนี้เป็นจริง สีแดง นับวันจะมีชีวิตที่เป็นตัวของตนเอง มีอิสรภาพ มีวิจารณ์ญาณมากขึ้น (ดูจากความขัดแย้งในหมู่สีแดง ความขัดแย้งระหว่างสีแดงกับพรรค ความขัดแย้งระหว่างมวลชนกับผู้นำในขบวนการสีแดง) เวลานี้อาจเหมือนกับพวกเขา “บูชาทักษิณ” แต่เขาก็จะพัฒนาไปได้เรื่อย ๆ อย่างน้อยเราควรเห็นความ “ก้าวหน้า” ของพวกเขาที่ไม่ได้ตกอยู่ใต้เงินหรือการอุปถัมภ์ชั่วครู่ชั่วยามที่ปราศจากสสาร หรือไม่มีบุคลลาธิษฐานประกอบ หาได้เป็นเช่นนั้นไม่

ข้อเสนอแนะ

แม้จุดคานงัดที่ได้นำเสนอข้างต้น อาจดูเหมือนเป็นประเด็นปัญหาที่ใหญ่มากโดยตัวของมันเอง มากกว่าที่จะเป็นปัจจัยเชิงจุดคานงัดเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ทว่ายุทธศาสตร์

การขับเคลื่อนเพื่อบูรณะชนบท หากได้มีการวางแนวทางที่เหมาะสม ก็อาจส่งผลคลี่คลายวิกฤตการณ์ให้ลดความรุนแรงลงได้เป็นลำดับ ทั้งนี้อาจแยกพิจารณาดำเนินการในสามระยะตามความเร่งด่วนดังนี้

ยุทธศาสตร์เฉพาะหน้า (ถอนฟืนออกจากกองไฟแทนการทุ่มน้ำเพื่อดับไฟ)

เร่งรัดระดมงบประมาณและทรัพยากรอื่น ๆ (ไทยเข้มแข็ง) ลงสู่ชนบทและการผลิตในภาคเกษตร เพื่อให้เกิดการผลิตเต็มประสิทธิภาพ เกิดการจ้างงาน สร้างอาชีพ ริเริ่มวิสาหกิจชุมชน ยกกระตักกิจกรรมทางสังคมที่ขาดหาย สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและเครือข่ายทางสังคมในชนบท ส่งเสริมกิจกรรมที่ใช้และฟื้นฟูองค์ความรู้ในท้องถิ่น ทั้งหมดนี้จะต้องดำเนินการโดยภาคประชาชน มิใช่โดยระบบราชการ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง อันจะช่วยให้ประชาชนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ ขยายการปลังการบริโภคในชนบท และขยายศักยภาพรองรับการคืนถิ่นของแรงงานในระยะต่อไป ระดับความเข้มข้นของกิจกรรมการผลิต กิจกรรมทางสังคม และภารกิจในการบริหารจัดการชุมชน จะลดจำนวนประชาชนผู้คับแค้นใจจากชนบทที่จะเข้าร่วมการต่อสู้และเผชิญหน้าทางการเมืองลงโดยปริยาย

ยุทธศาสตร์ระยะกลาง (ฟื้นฟูวิถีหลักอันเป็นที่มาของโรค แทนการมุ่งรักษาอาการของโรค)

กระจายงบประมาณลงสู่ภาคชนบท ส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระจายอำนาจทางการคลัง สร้างระบบการตรวจสอบของภาคประชาชนในระดับท้องถิ่น จัดรูปที่ดินและระบบชลประทานที่ครอบคลุมพื้นที่ที่รกร้างเพื่อขยายที่ทำกินโดยไม่รุกรานธรรมชาติ จัดทำ

กฎหมายการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสร้างความเท่าเทียมและการเข้าถึงปัจจัยการผลิตภาคเกษตร ส่งเสริมการสร้างงานในชนบทมากกว่าการดึงแรงงานออกจากชุมชน ปรับปรุงระบบภาษีที่เป็นธรรม และส่งเสริมการผลิตของภาคชนบท ส่งเสริมพัฒนาการต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตผลทางการเกษตร

ยุทธศาสตร์ระยะยาว (สร้างเสริมภูมิคุ้มกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง)

ปฏิรูประบบภาษีเพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ปฏิรูประบบงบประมาณแผ่นดินระหว่างการลงทุนในภาคเมืองและชนบท ปฏิรูปโครงสร้างและสัดส่วนระบบเศรษฐกิจ เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่างภาคอุตสาหกรรม และภาคการเกษตร ส่งเสริมการออมและการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการภาคเกษตร ปฏิรูประบบการศึกษาที่เอื้อต่อการพัฒนาท้องถิ่นและการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ส่งเสริมศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับท้องถิ่น ปฏิรูประบบสาธารณสุขพื้นฐาน

ประชาธิปไตยที่จะไปได้รอดคือประชาธิปไตยที่ยอมรับทั้งเหลืองและแดง ทั้งเมืองและชนบท สิ่งที่เป็นจุดเน้นของสีเหลืองคือต้องมีธรรมาภิบาล การคอร์รัปชันเป็นสิ่งที่ต้องลด เลิก ผู้ที่มาจากเสียงข้างมากในสภาต้องไม่กล่าวล่วงสถาบันอื่น ๆ ในสังคม ไม่ว่าสื่อสารมวลชน นักวิชาการ มหาวิทยาลัย หรือข้าราชการ หรือสถาบันอันเป็นที่เคารพของคนโดยทั่วไป จุดเน้นของฝ่ายแดงก็คือต่อต้านรัฐประหาร ต่อต้านการยึดอำนาจและต่อต้านการใช้สถาบันที่ทุกคนเคารพรักไปเป็นประโยชน์ให้กับนักการเมืองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ล้วนถูกทั้งคู่ ดีทั้งคู่ ความมองกันอย่างนั้น เพื่อความปรองดองและสมานฉันท์

ประชาธิปไตยนั้นต้องฟังเสียงข้างมาก แต่ก็ต้องเคารพสิทธิของคนส่วนน้อยด้วยรวมทั้ง ฝ่ายค้าน ประชาธิปไตยนั้นยังต้องถือหลักนิติธรรม ระบบศาล และระบบองค์กรอิสระด้วย สถาบันต้องเป็นหลักชัยให้คนทุกฝ่าย ทุกกลุ่ม ไม่ให้ใครทำให้เห็นว่าโอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง

คืนความชอบธรรมให้สังคม ไม่มี สมานฉันท์ใด ที่ปราศจากความเป็นธรรมให้แก่ ทุกฝ่าย เท่าที่ทุกฝ่ายพอจะรับได้ และคืนหลัก วิชาชีพให้วงการกฎหมายและวงการยุติธรรม ด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

หนังสือและบทความ

ภาษาไทย

กฤษฎา บุญชัย. 2541. "ความยากจนในชนบท" ใน *คนจนไทยในภาวะวิกฤติ*. ณรงค์ เพ็ชร ประเสริฐ, บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 1. 118-119. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์ การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

กาญจนา ตั้งชลทิพย์. 2550. "กรุงเทพมหานคร: เมืองโตเต็มยวตลอดกาลของประเทศไทย" ใน *วรชัย ทองไทย และสุริย์พร พันพืง บรรณาธิการ, ประชากรและสังคม 2550: นครา ภิวัฒน์และวิถีชีวิตเมือง*; 29 มิถุนายน 2550; โรงแรมรอยัลริเวอร์. 18-35. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

เกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม. 2551. "เศรษฐกิจ และการเมืองของสังคมชนบทไทย" ใน *เอกสาร การสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย เล่ม 1 (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1) หน่วยที่ 7*. พิมพ์

ครั้งที่ 3, 261-330. นนทบุรี: สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

เกษียร เตชะพีระ. 2542. *ชาวคิวไลซ์ การเมือง วัฒนธรรมไทยใต้เงาไอเอ็มเอฟ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลด์คิมทอง.

—————2547. *บุชกับทักษิณ ระบอบอำนาจนิยม ชาวใหม่ไทย-อเมริกัน*. กรุงเทพฯ: โครงการ จัดพิมพ์คบไฟ.

—————2550. *จากระบอบทักษิณสู่รัฐประหาร 19 กันยายน 2549: วิกฤตประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลา.

—————2551ก. "ความขัดแย้งทางการเมือง ปัจจุบัน: บทวิเคราะห์และทางออก (จบ)" ใน *มติชน*, 27 มิถุนายน, 6.

โคเซอร์, ลิวอิส เอ. 2535. *แนวความคิดทฤษฎี ทางสังคมวิทยา เล่ม 7 ตอน "คาร์ล มาร์กซ์"* แปลโดย จามะรี พิทักษ์วงศ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษย- ศาสตร์.

—————2547. "แมกซ์ เวเบอร์" ใน *นักปราชญ์ ระดับโลก*. แปลโดย อังกาบ กอศรีพร. 355-440. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถึทรรศน์.

—————"เอมิล เดอร์ไคม์" ใน *นักปราชญ์ระดับ โลก*. แปลโดย นฤจร อธิธิจิระจรัส. 261-354. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถึทรรศน์.

—————"เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์" ใน *นักปราชญ์ ระดับโลก*. แปลโดย นฤจร อธิธิจิระจรัส. 181-260. กรุงเทพฯ: สถาบันวิถึทรรศน์.

คณะกรรมการสมานฉันท์เพื่อการปฏิรูปการเมือง และศึกษาแก้ไขรัฐธรรมนูญ รัฐสภา. 2552. "รายงานคณะกรรมการสมานฉันท์เพื่อการ ปฏิรูปการเมืองและการศึกษาการแก้ไข รัฐธรรมนูญ รัฐสภา สมานฉันท์สร้างสันติสุข".

- กรุงเทพฯ: สำนักกรรมวิธีการ 2 สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- เจอร์มี เคมพ์. 2539. “ตัวแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้รับอุปถัมภ์ในสังคมไทย” ใน *ระบบอุปถัมภ์*. อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คูวินทร์พันธ์ บรรณาธิการ, น.219-258. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2537. *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: อทิตตาพรินติ้ง.
- ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. 2547. “โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ: การสถาปนาพระราชอำนาจนำ (พ.ศ.2494-2546)” *วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาวินิจฉัย* มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และศิริพร ยอดกมลศาสตร์ 2541. “สถานภาพของคนจนในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ” ใน *คนจนไทยในภาวะวิกฤติ*. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. 198-227. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2539. “จากแรงงานเข้มข้นไปสู่ทุนเข้มข้น” ใน *สองหน้าสังคมไทย: บทวิพากษ์โครงสร้างอารยธรรมไทย*. 163-168. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.
- 2543. *คนจนกับนโยบายการทำให้จนของรัฐ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์
- 2552. *รากหญ้าสร้างบ้าน ชนชั้นกลางสร้างเมือง*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิรมล สุธรรมกิจ. 2551. *สังคมกับเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาประเทศไทย (พ.ศ. 2500-2545)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ประยงค์ เนตยารักษ์. 2539. “ชนบทไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน: ปัญหาและแนวทางพัฒนา” ใน *เจ้าชาวบ้าน เล่ม 2*. ปรีดดา เฉลิมเผ่า กออ่อนตกุล บรรณาธิการ. 92-112. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. 2548. “จากระยะ 5 ปีจัดจ้านจนความขัดแย้ง 4 หนทางสร้าง “สันติวิธี” ใน *มติชนรายวัน*. 28(9890).
- ประเวศ วะสี และคนอื่น ๆ. 2545. *ความจริงของความจน*. กรุงเทพฯ: คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟุ้ง. 2529. *สังคมชนบทไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการการศึกษาทั่วไป ฝ่ายวิชาการ และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปิยะวัติ บุญหลง. 2546. คำนำ ใน *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540*. สำนักพิมพ์มติชน ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2547. *ประชาธิปไตย ประชาสิทธิ ประชาธรรม*. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. 2539. *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. เชียงใหม่: ดรัสวิน.
- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. 2545. *เอมิล เดอร์ไคฮ์ม กับสังคมวิทยา* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พอพันธ์ อู๋ยานนท์. 2551. “เศรษฐกิจการเมืองไทยตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1- ฉบับที่ 9” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย เล่ม 1 (ฉบับ*

- ปรับปรุงครั้งที่ 1) หน่วยที่ 5. พิมพ์ครั้งที่ 3, 210-270. นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ภาคพัฒนา ทิพยประไพ. 2540. *แนวคิดวิธีการผลิตแบบเอเชียกับการอธิบายหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พริ้นท์.
- มานิตย์ นวลละออ. 2540. *การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย*. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองรัตน์พริ้นติ้ง.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2523. “ระบบเศรษฐกิจไทย วิกฤติการณ์แห่งโครงสร้างและวิกฤติการณ์แห่งเส้นทางการพัฒนาเศรษฐกิจ” ใน *วารสารธรรมศาสตร์* 9(3): 2-70.
- 2538. *เศรษฐกิจการเมืองในยุครัฐบาลชวน หลีกภัย*. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการ.
- 2539. *กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย: บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.
- 2544ก. “กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540.” บทความเสนอในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง ไทยภายใต้ระเบียบเศรษฐกิจใหม่ โดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ห้องกรุงธนบอลรูม โรงแรมรอยัลริเวอร์ วันที่ 4 พฤษภาคม.
- 2544ข. “TDR1 กับยุทธศาสตร์การจัดปัญหาความยากจน”. ใน *ผู้จัดการรายวัน*. (29 พ.ย.): 6.
- 2545. “ยุทธศาสตร์ – กระบวนการรัฐ: ทางผ่านของความลำเอียง” ใน *ความจริงของความจน*. คณะทำงานวาระทางสังคม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- 2546. *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ บทวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เล่ม 3*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชนร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- โรเบิร์ต เจ. มัสแคต. 2536. *สหรัฐอเมริกากับการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงในประเทศไทย*. เมธี ครองแก้ว, พรายพล คุ่มทรัพย์ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลูเวียน เอ็ม แองส์. 2539. “การจัดระเบียบของสังคมในรูปปริวารและแวดวง” ใน *ระบบอุปถัมภ์*. อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุณินทร์-พันธ์ บรรณาธิการ. น. 185-218. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ และธีรนาถ กาญจนอักษร. 2541. “วิกฤติการณ์เศรษฐกิจ ปัญหาการว่างงาน และความยากจน” ใน *คนจนไทยในภาวะวิกฤติ*. ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีศักร วัลลิโภดม และศรีนาถ สุริยะ. 2516. “สังคมและวัฒนธรรมไทย” ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 16 โดยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สมเกียรติ วันทะนะ. 2525. *วิวัฒนาการชนชั้นแรงงานไทย เค้าโครงการประวัติศาสตร์แรงงานครบรอบสองร้อยปี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สมชัย จิตสุชน. 2547. “พัฒนาการเศรษฐกิจมหภาคของไทยและทางเลือกในอนาคต” บทความเสนอในการสัมมนาวิชาการประจำปี 2547 เรื่อง *เหลียวหลังแลหน้า: ยี่สิบปีเศรษฐกิจ*

สังคมไทย, มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย วันที่ 27-28 พฤศจิกายน.

สมบูรณ ศิริประชัย. 2543. “แนวความคิดกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของไทยก่อนและหลังวิกฤตการณ์เศรษฐกิจ: ความล้มเหลวของสถาบัน.” ใน นิรมล สุธรรมกิจ. 2551. *สังคมกับเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาประเทศไทย(พ.ศ. 2500-2545)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สังคีต พิริยะรังสรรค์. 2525. *พัฒนาการของชนชั้นนายทุนไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสนห์ จามริก. 2531. “บทนำ” ใน *ทิศทางหมู่บ้านไทย*, เสรี พงศ์พิศ บรรณาธิการ, 1-11. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

สุธี ประศาสน์เศรษฐ. 2523. “วิวัฒนาการชนชั้นนายทุนไทย” ใน *วิวัฒนาการทุนนิยมไทย*. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา บรรณาธิการ, 113-137. กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2504. *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติระหว่างระยะเวลา พ.ศ. 2504 ถึง 2509*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.

อรศรี งามวิทยาพงษ์. 2530. “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการพัฒนาเศรษฐกิจ: การพึ่งพาอาศัยกันหรือการพึ่งพิง ศึกษากรณีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509).” *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการระหว่างประเทศและการทูต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*

—————2546. กระบวนทัศน์และการจัดการความยากจนในชนบทของรัฐในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-8: พ.ศ. 2504-2544. *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์*

ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาการบริหารสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2549. *วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจในเศรษฐกิจไร้วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

อิริค อาร์ วูลฟ์. 2547. *สังคมชาวนา.สุเทพ สุนทร เกสซ์ (แปล)*. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์และรัตพงษ์ สอนสุภาพ. 2549. “มังกรถาหมดเขี้ยวเล็บ: ธนาคารพาณิชย์ไทยหลังวิกฤตเศรษฐกิจ.” ใน *การต่อสู้ของทุนไทย เล่ม 2*. ผาสุก พงษ์ไพจิตร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: มติชน.

อุ๋ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. 2530. *เดอริ์เคิร์ม-เวเบอร์*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. 2548. *ทักษิณา – ประชานิยม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

—————2550. *สองนคราประชาธิปไตย*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

อันส์ ดีเตอร์ เบ็คเซเตต. 2539. “โครงสร้างสังคมอย่างเป็นทางการกับกฎเกณฑ์พฤติกรรมที่ไม่ได้ระบุเป็นลายลักษณ์อักษรในชนบทของไทย: ตัวแบบของความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์” ใน *ระบบอุปถัมภ์*. อมรา พงศาพิชญ์ และปรีชา คุวินทร์พันธ์ บรรณาธิการ. 259-312. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาอังกฤษ

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

- Arif, Dirlik. 1996. "The Grobal in the Local" in *Global/Local: Cultural production and the transnational imaginary*. 21-45. Duke University Press.
- Caldwell, J. Alexander. 1974. *American Economic Aid to Thailand*. Lexington, Mass: D.C. Health.
- Durkheim, Emile. 1952. *Suicide: A Study In Sociology*. Translated by A. Spaulding and George Simpson and edited with an introduction by George Simpson. London: Routledge & Kegan.
- Harriss-White, Barbara, ed. 2002. *Globalisation and Insecurity: Political Economy and Physical Challenges*. London: Palgrave.
- Mauss, Marcel. 1970. *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies* translated by Ian Cunnison. London: Cohen & West Ltd.
- Ritzer, George. 2000. *Sociological Theory*. Fifth ed. New York: McGraw-Hill.
- Turton, Andrew. 1992. "Thailand: Agrarian Bases of State Powe" in *Agrarian Transformatons local Process and the State in Southeast Asia*. 53-69. University of California.